

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการศึกษารูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง เป็นการศึกษาเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนน้ำ (สภาพของพื้นที่มีแม่น้ำลาคลอง มากมาย และประชาชนส่วนใหญ่อยังคงใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลาคลองเป็นหลัก) มีความผูกพัน อยู่กับกิจกรรมเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงได้นำเอาแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับ รูปแบบของชุมชนชนบทไทย การตั้งถิ่นฐานไทย การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ตลอดจนแนวความคิด เพื่อการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสมกับสังคมเกษตรกรรมไทย มาเป็นแนวคิดเบื้องต้น

2.1 ความสัมพันธ์ของแม่น้ำลาคลองกับชุมชนชนบทหรือสังคมเกษตรกรรม

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ มนุษย์ไม่อาจมี ชีวิตอยู่ได้เมื่อขาดน้ำ ขณะเดียวกันมนุษย์ก็ไม่สามารถผลิตน้ำขึ้นได้ด้วย เพราะน้ำเป็นทรัพยากร ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ดังนั้นแหล่งน้ำธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ลาคลอง หนอง บึง จึงมีความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติอย่างมากในการบริโภคและอุปโภค เห็นได้ชัดจากการตั้ง ถิ่นฐานของมนุษย์ในสมัยโบราณที่พยายามเลือกที่ตั้งบ้านเรือนบริเวณที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ และเมื่อแรกเริ่มมีอารยธรรมมนุษย์ก็ยิ่งมีความผูกพันกับแม่น้ำลาคลองมากขึ้น อารยธรรมโบราณ หลายแห่งผูกพันกับแม่น้ำอย่างแยกไม่ออก เช่น อียิปต์โบราณมีแม่น้ำไนล์ อัสซีเรียและบาบิโลน มีแม่น้ำยูเฟรติสและไทกริส อินเดียมีแม่น้ำสินธุและคงคา จีนมีแม่น้ำฮวงโห เป็นต้น มนุษย์ ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ สองริ้วไปตามแม่น้ำต่าง ๆ เพื่อสำรวจดินแดนที่ยังไม่รู้จัก ค้ำน้ำจากแม่น้ำ และกินปลาที่จับได้ในแม่น้ำ เมื่อหลังจากการผลิตพัฒนาขึ้นมนุษย์ก็เริ่มเข้าบ้าน แม่น้ำเพื่อการชลประทานสำหรับการเกษตรกรรมและใช้เป็นแหล่งผลิตพลังงานอื่น ๆ (สำนักงาน และคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 2526 : 33)

ความสำคัญของแม่น้ำลาคลองต่อชุมชนไทย

ชีวิตของคนไทยมีความผูกพันกับแม่น้ำลาคลองมาโดยตลอด และเปรียบแม่น้ำลาคลอง

KLONG MAGIC

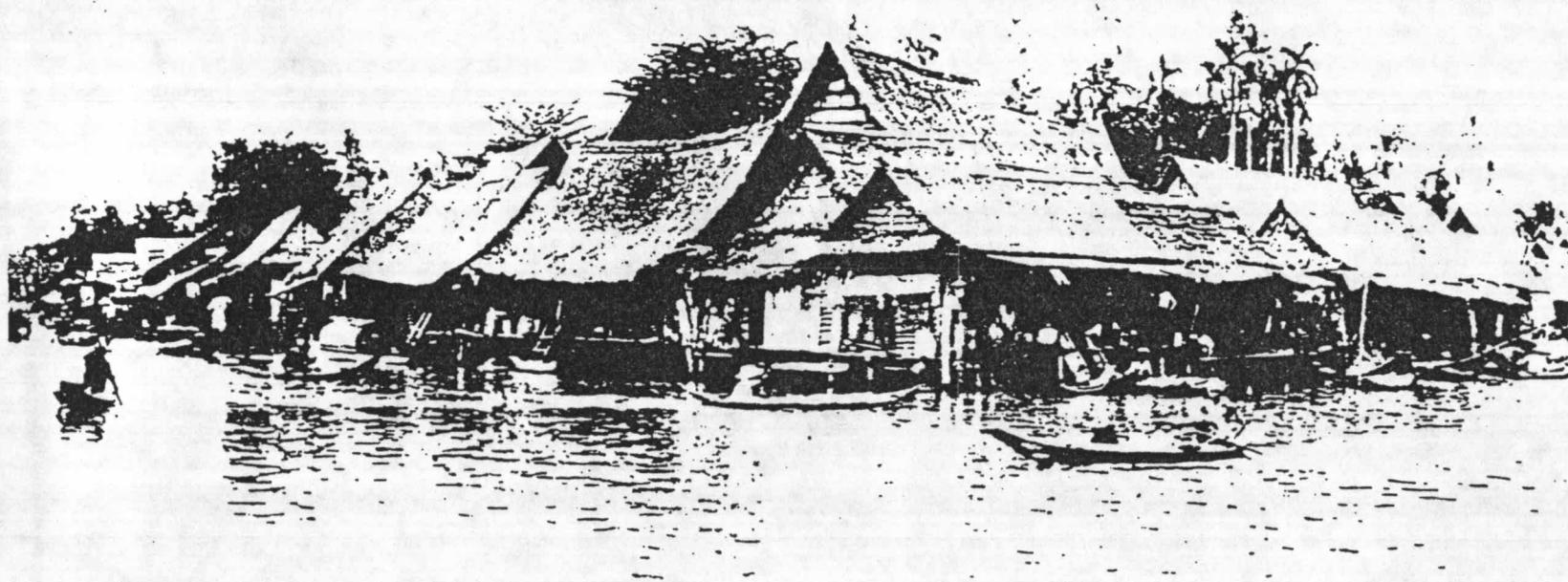
ฝรั่งมองชีวิตไทยว่ามีความผูกพัน
กับแม่น้ำลำคลองดังนี้

The special needs of rice cultivation make the inhabitants of the lower part of the valley of Menam Chao Phya a water-borne population. The villages communicate with each other by boats and are built by the side of the klongs. The houses are built on piles and face the water, not the land.

Achille CLARAC and MICHAEL SMITHIES
"DISCOVERING THAILAND" Page 1

เมื่อก่อนกรุงเทพมหานครเคยเป็น "เวนิสตะวันออก".....แต่ปัจจุบันไม่มี

เราจะปล่อยให้ภาพที่เห็นอยู่นี้เป็นแต่เพียงภาพแห่งความทรงจำเท่านั้นหรือ ?

เป็นเสมือนเส้นโลหิตใหญ่ของชุมชน เห็นได้จากการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลอง เพื่อการดำรงชีวิตในลักษณะต่าง ๆ ทั้งเพื่อใช้บริโภค เป็นแหล่งผลิตอาหาร การเกษตรกรรม การคมนาคมขนส่ง การพักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงการป้องกันประเทศและเป็นเขตพรมแดนด้วย แม่น้ำลำคลองจึงมีความสำคัญกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนไทยเป็นอย่างมาก ดังบทความที่ว่า

สยามเป็นประเทศที่อุดมด้วยสัญลักษณ์เกี่ยวกับน้ำมากกว่าประเทศอื่นใดในโลก น้ำแทรกซึมอยู่ในสิ่งต่าง ๆ เกือบหมด ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรม วรรณกรรม นาฏศิลป์ ศิลปะ หินบ้าน จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หรือการวางผังเมือง (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา 2529: 1)

ชุมชนไทยในบริเวณชายฝั่งทะเล และบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำจึงถือว่าเป็นชุมชนที่มีแหล่งอารยธรรมชาวน้ำ (AQUATIC CIVILIZATION) คือ มีวิถีการดำรงชีวิตอยู่บนทะเลหรือนาน้ำ และอยู่อย่างสะเดินน้ำสะเดินบกในที่ราบลุ่ม หรืออยู่ตามแม่น้ำลำคลอง มีพืชน้ำเป็นอาหารหลัก และมีสภาพเศรษฐกิจสังคมดีเพราะอุดมด้วยธัญญาหาร (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา 2529: 83) ชุมชนน้ำหรือชาวน้ำนี้จะใช้น้ำเป็นสื่อระหว่างคนกับผืนแผ่นดิน โดยอาศัยอยู่กับน้ำที่ค่อย ๆ ไหลลงมาระหว่างแม่น้ำลำคลองกับท้องทะเล โดยมีต้องมีการควบคุมเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์เหมือนวัฒนธรรมชาวน้ำ แต่อย่างไรก็ตามชุมชนที่อยู่ใกล้น้ำที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมชาวน้ำและชาวน้ำอยู่ด้วยกัน (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา 2529: 123)

ชุมชนชนบท (RURAL COMMUNITY)

ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่ เป็นทางมีขอบเขตเป็นอันเดียวกัน มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการติดต่อกัน มีวิถีพฤติกรรมเหมือน ๆ กัน และใช้ชีวิตร่วมกันมีความผูกพันทางสังคมเป็นพวกเดียวกัน มีศูนย์กลางการทำงานและการบริการต่าง ๆ รวมความคือมีวัฒนธรรมร่วมกัน (ดร.ไพฑูริย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน 2518: 142)

ดังนั้นองค์ประกอบของชุมชนจะต้องมี คนกลุ่มหนึ่ง อาณาเขตหรือขอบเขตที่แน่นอน มีความสนใจร่วมกัน ทำให้เกิดการปฏิบัติระหว่างกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกันและเกิดการรวมกันอยู่ในอาณาเขตนั้น ซึ่งหากพิจารณาจากระบบราชการบริหารของไทย หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ หรือจังหวัด ถือได้ว่าเป็นชุมชนเช่นเดียวกันเพราะประกอบด้วยองค์ 3 แห่งชุมชนนั้นทั้งสิ้น ผิดแต่ว่าขนาดของชุมชนย่อมจะไม่เท่ากันตามแต่ประเภทของชุมชน นอกจากนั้นบางชุมชน

อยู่ในอีกชุมชนหนึ่ง เช่น หมู่บ้านอยู่ในตำบล ตำบลอยู่ในอำเภอ เป็นต้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2515 : 18-20)

ชนบท หมายถึง บริเวณที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม ทหาร ทานา ทาสวน ประมง เลี้ยงสัตว์ (สากล สภคัยวิทยานันท์ 2532: 2)

เชิดชาย เหล่าหล้า ได้ให้ความหมายว่า ชนบท คือที่ซึ่งประชาชนพลเมืองอาศัยอยู่นอกเมืองหลวง หรือเมืองใหญ่ เป็นชีวิตของชุมชนที่อยู่ตามสวน ตามป่า ตามไร่และท้องนา ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า เป็นชุมชนที่มีประชากรต่ำกว่า 2,500 คน และอาศัยอยู่นอกหน่วยการปกครองที่นับว่าเป็นเมืองนคร

แสง สงวนเรือง ได้ให้ความหมายลักษณะของอุตสาหกรรมในชนบทไว้ว่า หมายถึง อุตสาหกรรมที่อยู่นอกเขตนครหลวง (GREATER BANGKOK) ซึ่งรวมถึงกรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ

ชุมชนชนบท ก็คือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ทำการเกษตรกรรมเป็นหลัก มีสภาพสังคมแบบสังคมเกษตรกรรม (AGRARIAN SOCIETY) และเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นก่อนที่จะมีชุมชนเมือง เพราะอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เริ่มขึ้นก่อนอาชีพใด ๆ (สวาท เสนาณรงค์ 2526: 124)

ประเทศไทยมีพื้นฐานการดำเนินชีวิต และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ผูกพันกับการเกษตรกรรมมาช้านาน จวบจนถึงทุกวันนี้ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศก็ยังมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการกสิกรรมซึ่งมีการใช้พื้นที่เพิ่มขึ้นทุกปี ชุมชนชนบทไทยจึงเป็นชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศ ด้วยเหตุนี้ลักษณะสังคมชนบทไทยก็เปรียบเสมือนลักษณะสังคมไทย เรียกว่าสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมนั่นเอง เพราะวิถีชีวิต (WAY OF LIFE) ของคนไทยส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับสังคมเกษตรกรรมเป็นประจำทุกวัน ทั้งด้านการท างาน การพักผ่อน ชนบ- ธรรมนิยมประเพณี เศรษฐกิจ และสังคม ในขณะเดียวกันด้วยสัญชาตญาณชาวน้ำเช่นเดียวกับ ชาวเอเชียอาคเนย์ทั่ว ๆ ไป สังคมเกษตรกรรมของชุมชนชนบทไทยจึงมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำ ลากลองอย่างมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ ชีวิตไทยในคลองบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง (ส. ปลายน้อย 2527: 14-22) ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนชาวสวน อาศัยคลองเป็นปัจจัยผลิต ที่ผลิตและเป็นแหล่งขายผลผลิตที่เรียกว่า "ตลาดน้ำ" โดยผู้นิยมตั้งบ้านเรือนริมน้ำ ทาสวน ก่อเรือ แล้วนำผลผลิตจากสวนขายเรือเบขายเป็นประจำทุกวัน ชนิดสินค้าขึ้นอยู่กับฤดูกาลและ ช่วงเทศกาลต่าง ๆ มีทั้งแม่ค้าไทยชายผักผลไม้ ชายขนมหวานแบบไทย ๆ ส่วนพ่อค้าจีนชายหญ่ ก้ายเหี่ยว กาแพลอคจนเครื่องใช้ต่าง ๆ และพวกแขกชายสะเห้ะ คังเม เป็นต้น สินค้าที่

ชายอยู่เคียงหัวไปทุกวัน เป็นผลผลิตอันเป็นที่ นาน ๆ ครั้งจึงจะมีสินค้าภายนอกเจ้าประจำมาขาย กิจกรรมในชีวิตประจำวันจะดำเนินไปอย่างง่าย ๆ แต่ซ้ำซากจำเจ และกลายเป็นความเคยชิน ในที่สุด ชีวิตมีความสนุกสนานปะปนกับการทำงาน สภาพสังคมที่ ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ รู้จักคุ้นเคยกัน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในกิจกรรมงานประเพณีต่าง ๆ โดยถ้วนหน้า ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าคลองมีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับสังคมเกษตรกรรมของชุมชนไทย

2.2 สังคมชนบทไทย (RURAL SOCIETY) (อานนท์ อากาศิม 2515: 230-243)

หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเรา (WELLNESS OR INGROUP) มีผลประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน มีทัศนคติและพฤติกรรมต่าง ๆ คล้าย ๆ กัน อยู่ในสิ่งแวดล้อมตามสภาพธรรมชาติ มีวิถีการดำเนินชีวิตแบบปฐมภูมิ (PRIMARY GROUP) คือ รู้จักคุ้นเคยกันดี (FACE TO FACE ASSOCIATION) ได้รับประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม เช่น วัด ตลาด โรงเรียน และสถานอนามัย โดยเฉพาะชาวชนบทมีผลประโยชน์บางประการร่วมกัน เช่น มีรายได้จากผลผลิตทางเกษตรกรรม มีการใช้ประโยชน์จากแผ่นดิน มีการทำงานร่วมกัน หรือแม้กระทั่งการรับผลกระทบปรากฏการณ์ทางธรรมชาติร่วมกัน ลักษณะของชุมชนขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมที่สำคัญ เช่น หมู่บ้านชาวนา ชาวสวน ชาวประมง ชาวไร่

ลักษณะทั่วไปของสังคมชนบทไทย

ครอบครัวมีลักษณะ เป็นสถาบันเบ็ดเสร็จ (ALL-INCLUSIVE INSTITUTION) คือ มีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ สมาชิกของครอบครัวร่วมทำงานและมีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดในระบอบงานเกษตรกรรม ครอบครัวชนบทไทยเป็นหน่วยผลิตและหน่วยบริโภค (CONSUMPTION AND PRODUCTION UNIT) คือ ผลิตเครื่องบริโภคเองและนำส่วนที่เหลือไปขายเพื่อนำเงินรายได้ไปซื้อหาสินค้าอุปโภคบริโภค จัดได้ว่าครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญทางเศรษฐกิจ การปกครองภายในครอบครัวผู้ชายเป็นใหญ่หรือเป็นแบบปิตาธิปไตย (PATRIARCHAL FAMILY) ภายในครอบครัวมีการอบรมให้สมาชิกครอบครัวได้เรียนรู้ วิธีการทำมาหากินตามแบบฉบับของบรรพบุรุษ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์หรือศึกษาแบบอ้อมนัย (INFORMAL EDUCATION) มีการสันทนากการโยกย้ายการสนุกสนานรื่นเริงพักผ่อนหย่อนใจระหว่างสมาชิกของครอบครัวและเพื่อนบ้านใกล้เคียง โดยมีการละเล่นต่าง ๆ ตามประเพณีนิยมของแต่ละท้องถิ่น เช่น ตะกร้อ สะบ้า เล่นเอาเถิด ซี่ม้าส่งเมือง และราว เป็นต้น นอกจากนี้ชาวชนบทยังนิยมใช้บ้านของคนเป็น

สถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ

ชีวิตของชาวชนบทไทยมีความผูกพันกับวัดมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล โดยวัดเป็นหน่วยของการศึกษา การปกครอง และสหนาการ โดยมีลานวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญที่สุดของการสหนาการ โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลที่มีการจัดงานเฉลิมฉลองต่างๆ ในขณะที่เกี่ยวกันศาลาวัดเป็นที่นัดพบตั้งวงสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

ชาวชนบทส่วนใหญ่มีความยึดมั่นถือมั่นในประเพณี ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพของงานเกษตรกรรมอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติที่เกิดขึ้นซ้ำซาก ทำให้ชาวชนบทเกิดความเคยชินและไม่กล้าคิดสิ่งใหม่ ๆ ประกอบกับชาวชนบทส่วนใหญ่มีความรู้ต่ำ ศึกษาได้ไม่เต็มที่เพราะความยากจน และสมาชิกทุกคนในครอบครัวสังคมเกษตรกรรมเป็นแรงงานที่สำคัญทั้งงานในไร่นา สวน และงานบ้าน คือ สมาชิกทุกคนในครอบครัวมีหน้าที่ประจำทุกวัน การยึดมั่นถือมั่นในประเพณีทำให้การควบคุมสังคมกระทำได้ดีเข้มแข็ง ขณะเดียวกันประเพณีมีส่วนสนับสนุนให้มีการสืบต่อเนื่องกันเป็นอย่างดีระหว่างอดีตและปัจจุบัน อันเป็นผลให้ความผูกพันระหว่างสังคมกับสมาชิกของสังคมมีความแน่นแฟ้น กล่าวคือสมาชิกของสังคมมีความรักกันที่อยู่และห่วงแทนสังคมของตน แต่การยึดมั่นถือมั่นในประเพณี ก็เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงและการริเริ่มในการใช้วิธีการใหม่ (INNOVATION) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (SOCIAL CHANGE) จึงไม่ค่อยมี การเคลื่อนไหวทางสังคม (SOCIAL MOBILITY) การเปลี่ยนแปลงสถานภาพ (STATUS) กระทำได้ยาก เคยชินกับสังคมแบบเดิม สังคมชนบทส่วนใหญ่มีความเชื่อถืออันลึกลับศักดิ์สิทธิ์ และสนใจในเรื่องงานพิธีต่างๆ

การปะทะสังสรรค์ของสมาชิกในสังคมชนบทเป็นไปในลักษณะของกลุ่มปฐมภูมิ รู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี สมาชิกต่างมีความสนใจเรื่องอย่างเดียวกัน คือ งานเกษตรกรรม และมีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี เพราะสภาพของงานเกษตรเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมร่วมทำงานอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้สภาพของธรรมชาติส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกชนบทเสมอหน้ากัน และช่วยหลอมจิตใจและผลประโยชน์ของสมาชิกเข้าด้วยกัน ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ทำให้การติดต่อกับสังคมภายนอกไม่สะดวกทำให้สัมพันธภาพของมวลสมาชิกเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น สนใจอยู่เฉพาะเรื่องของหมู่ตนเอง

สังคมชนบทส่วนใหญ่มีอัตราการเกิดสูง เพราะเป็นสังคมเกษตรกรรมมาตรฐานการครองชีพและระดับการศึกษาต่ำไปค่อนข้างต่ำ ทำให้คิดเงินแต่งงานเร็วและมีลูกมาก ครอบครัวจึงมีขนาดใหญ่มากและเป็นครอบครัวเดี่ยว (NUCLEAR FAMILY) แต่คนจะอายุสั้น

2.3 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ และสภาพภูมิอากาศ เพราะจะมีความเกี่ยวเนื่องกันกับแหล่งน้ำ เนื่องจากสภาพเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดสภาพแหล่งน้ำได้ มนุษย์มีความผูกพันกับน้ำมานานแล้วและลักษณะการตั้งถิ่นฐานก็จะอยู่ตามบริเวณลุ่มแม่น้ำอย่างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตามการที่เขตพื้นที่หนึ่งๆ จะสามารถรับจำนวนประชากรเพื่อการตั้งถิ่นฐานตามหากินได้มากน้อยเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ ประการแรกคือ ธรรมชาติหรือองค์ประกอบทางธรรมชาติของพื้นที่ ประการที่สองคือ สภาพที่ตั้งของพื้นที่ ความสะดวกของโครงข่ายขององค์ประกอบซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถทางเทคนิคในการก่อสร้าง และความสามารถในชักจูงให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติพื้นฐานได้มากน้อยเพียงใด ประการที่สาม เกี่ยวข้องกับประชากรครองชีพ และความรู้สึกรักชอบชวักที่ต่อสังคม เช่น ค่านิยม ความเคยชิน วัฒนธรรม เป็นต้น และประการสุดท้ายคือ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างเขตพื้นที่

รูปแบบทั่วไปของการกระจายการตั้งถิ่นฐาน

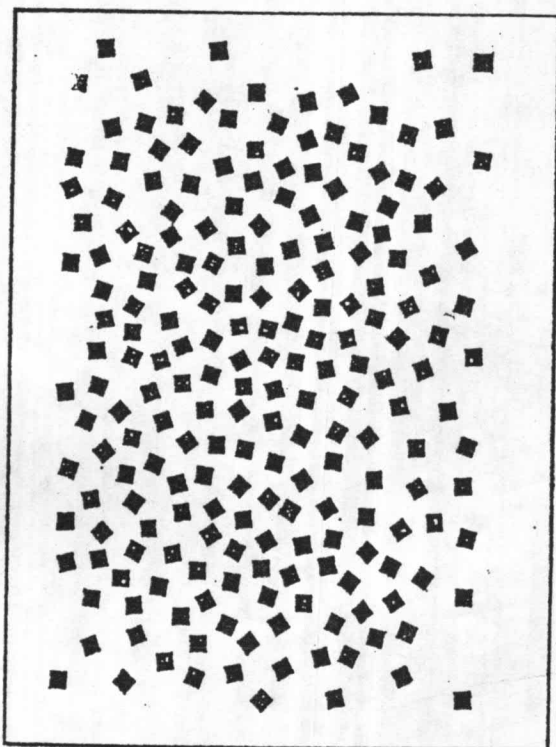
ตามแนวความคิดของ OLAF BOUSTEDT (OLAF BOUSTEDT อ้างถึงในเกียรติ จิวะกุล 2524: 99) กล่าวว่ารูปแบบทั่วไปของการกระจายตัวการตั้งถิ่นฐาน 4 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบการกระจาย (DISPERSION WITHOUT FORM) เป็นการกระจายตัวของชุมชนอย่างปราศจากรูปแบบและการวางแผน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเร็วไม่สามารรถติดตามควบคุมการตั้งถิ่นฐานของประชากรได้ทัน เป็นพื้นที่ที่ล่าช้า มีปัญหาในด้านการบริการสาธารณะ การใช้ที่ดินปะปนกันและไม่มีการระเบียบ ซึ่งมีผลต่อการกระจายของการจราจรขนส่งที่ขาดประสิทธิภาพ

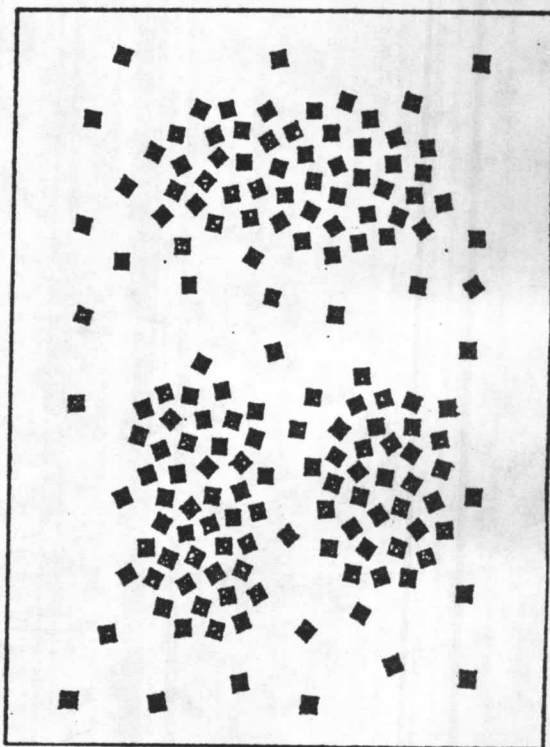
2. รูปแบบการกระจุกตัวทั่วไป (CONCENTRATION IN GENERAL) เป็นการกระจายของชุมชนศูนย์กลาง ซึ่งชุมชนที่เกิดการกระจุกตัวขึ้นเหล่านี้เกิดจากความสำคัญในด้านการค้า การบริการ การขนส่ง การปกครอง ที่มีต่อการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โดยรอบ (INLAND) และพื้นที่ที่อยู่ภายในเขตอิทธิพล (HINTERLAND) ระบบการจราจรเป็นแบบการกระจายศูนย์กลางเข้าสู่ศูนย์กลาง

3. รูปแบบการรวมตัวเข้าสู่ศูนย์กลาง (CENTRALIZATION) เป็นการกระจุกตัวของชุมชนที่เป็นเมืองศูนย์กลางขนาดใหญ่เพียงแห่งเดียวในพื้นที่ เนื่องจากอิทธิพลของรูปแบบการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และประชากร ที่เน้นหลักการรวมอำนาจ มีผลก่อให้เกิดแรงดึงดูดและสัมพันธ์กับขนาดและการเจริญเติบโต จนเป็นอุปสรรคต่อการเติบโตและการเกิดของชุมชนใหม่ใกล้เคียงและในที่สุดก็ถูกการขยายตัวของเมืองศูนย์กลางเดี่ยวครอบคลุม การรวม

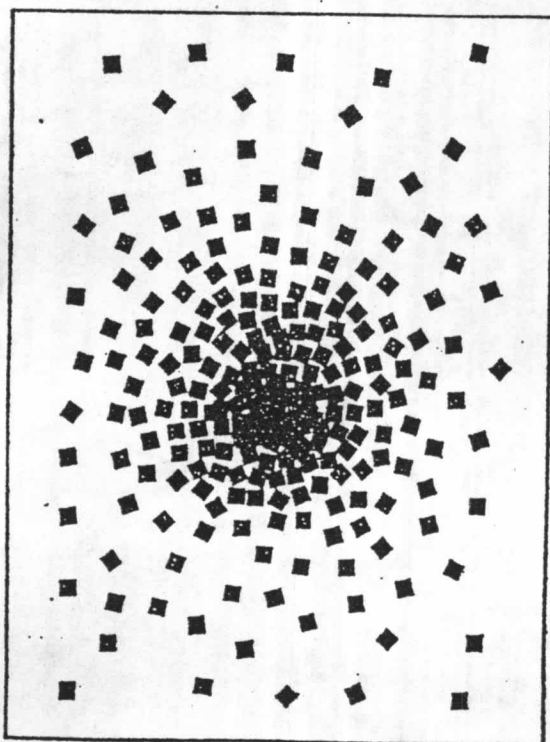
รูปที่ 2.1 รูปแบบทั่วไปของการกระจายการตั้งถิ่นฐาน

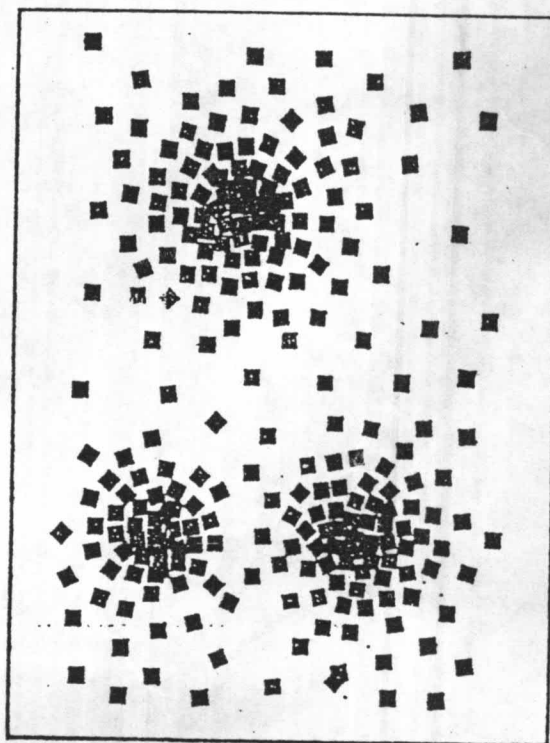
รูปแบบการจัดกระจาย

รูปแบบกระจุกตัวทั่วไป

รูปแบบการรวมตัวเข้าสู่ศูนย์กลาง

รูปแบบการกระจายการกระจุกตัว

เข้าสู่ศูนย์กลางที่มีความรุนแรงสูง (HIGH CENTRALIZATION) จะก่อให้เกิดมหานครขนาดใหญ่ที่เรียกว่า "เอกนคร" หรือ "เมืองจตุรเศว" (PRIMATE CITY) ในที่สุด ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศและยากต่อการแก้ไข

4. รูปแบบการกระจายการกระจุกตัว (DECENTRALIZATION OF CONCENTRATION) แบ่งเขตพื้นที่รับผิดชอบแยกจากกันค่อนข้างชัดเจน แสดงให้เห็นความสำคัญของความเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น ที่มีต่อพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของประชากรในละแวกนั้นและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องที่พึ่งพาสินค้าบริการ การบริหาร การปกครอง การศึกษา วัฒนธรรมและการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น ภัยมีการคมนาคมขนส่งในระยะทางที่สะดวกต่อการติดต่อ

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของไทย

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของไทย เนื่องจากเป็นชุมชนเกษตรกรรมตั้งถิ่นฐานเป็นเสมือนหัวใจของการตั้งถิ่นฐาน โดยจะอยู่ตามบริเวณลุ่มแม่น้ำอย่างหนาแน่น มีลักษณะต่อเนื่องกันมาตลอด จากลุ่มแม่น้ำสู่ลุ่มแม่น้ำ จากเหนือจรดใต้ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิประเทศและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเคลื่อนไหวอพยพเข้าสู่บริเวณลุ่มน้ำต่าง ๆ เช่น ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำป่าสัก เป็นต้น ในส่วนที่มีการตั้งถิ่นฐานเบาบางก็อาจเนื่องมาจากพื้นที่ที่เป็นภูเขา บริเวณแห้งแล้ง เช่น หุบภูสารองน้ำหรือบริเวณที่ไม่มีความปลอดภัยจากมนุษย์เนื่องจากภัยสงครามและธรรมชาติ เช่น แถบลุ่มแม่น้ำโขง

การตั้งถิ่นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยยังเป็นลักษณะ "ชุมชนแบบชนบท" คือประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประมาณร้อยละ 80 ยังอาศัยอยู่ในชนบท การอพยพเคลื่อนย้ายประชากรที่พามา ยังเป็นการรียกย้ายจากชนบทหนึ่งไปสูชนบทหนึ่ง เพื่อแสวงหาพื้นที่เพาะปลูกหรือที่ทำกินใหม่ การอพยพของคนชนบทเข้าเมืองมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่ชาวชนบทจะอาศัยแหล่งน้ำเป็นแหล่งทำมาหากิน เพราะอาชีพเกษตรกรรมนั้นมีความจำเป็นอย่างสูงสำหรับการเพาะปลูก แหล่งน้ำตามธรรมชาติจึงมีบทบาทที่สำคัญที่สุดที่จะก่อให้เกิดชุมชนและยังสร้างอาชีพแก่ประชากรที่มาอาศัยอยู่ด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์และความเหมาะสมทางกายภาพ ที่นั้น

การตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย (นาฬวัลย์ กิจรักษ์กุล 2528: 52-59) ประชากรส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบท จากสถิติกรมการปกครอง พ.ศ. 2525 ประเทศไทยมีประชากรทั้งหมด 48,846,927 คน ในจำนวนนี้อาศัยอยู่ในชนบท 34,447,105 คน คิดเป็นร้อยละ 70.5 ของประชากรทั้งประเทศ ส่วนประชากรที่อยู่ในเมืองคิดเป็นร้อยละ 29.5 ของประชากร

ทั้งประเทศ และอาจกล่าวได้ว่าการตั้งถิ่นฐานในชนบทนั้นจะอยู่ในลักษณะรวมกลุ่มกันแต่เป็นกลุ่มขนาดมาใหญ่ มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และแตกต่างกับแบบคามลักษณะภูมิประเทศ ในที่นี้จะกล่าวถึง เฉพาะการตั้งถิ่นฐานของภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียง

การตั้งถิ่นฐานในภาคกลาง ภาคกลางมีลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์แบ่งเป็น 3 บริเวณคือ ภาคกลางตอนล่าง มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มเกิดจากตะกอนทับถมจากแม่น้ำ ใต้แก่งลักษณะดินคอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา BARTON (THOMAS FRANK BARTON 1957 อ้างถึงใน นพวิบูลย์ กิจรักษ์กุล 2528: 53) เรียกบริเวณนี้ว่า "HEART OF THAILAND" หรือ "GREAT POPULATION TRIANGLE" ถือว่าเป็นหัวใจของประเทศไทยภาคกลางตอนบน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบลูกหูก กับอีกบริเวณหนึ่งคือบริเวณขอบที่ราบภาคกลางมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบแคบ ๆ บริเวณเชิงเขา การตั้งถิ่นฐานในภาคกลางนี้เป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นที่สุดของประเทศ โดยเฉพาะบริเวณภาคกลางตอนล่าง

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มมักจะปรากฏในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ บริเวณแยกของเส้นทางคมนาคม เช่น บริเวณถนนตัดกัน บริเวณแม่น้ำ หรือสาขาลงบรรจบกัน ตัวอย่างการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม คือ พากชานา รูปแบบที่สอง การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย จะพบบริเวณที่มีการเกษตรกรรมแบบเข้มข้น (INTENSIVE CULTIVATION) หรือการทำการเกษตรแบบเข้มข้น เช่น ผู้ที่ประกอบอาชีพการทาสวน ทหาร โดยมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ของตนเอง ส่วนรูปแบบที่สาม การตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดการตั้งถิ่นฐานของประชากรตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะแม่น้ำสาขาลง มีการสร้างบ้านเรือนบนคันดินสองฝั่งแม่น้ำ มาในระยะหลัง เมื่อมีการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก การตั้งถิ่นฐานจะอยู่ตามแนวถนนมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเป็นเส้นทางที่สะดวกรวดเร็ว โดยจะมีการสร้างบ้านเรียงรายริมฝั่งตามแนวยาวของถนน และถ้าเป็นบริเวณแยกของถนนหรือเป็นชุมทาง การตั้งถิ่นฐานจะหนาแน่นมากขึ้น

รูปแบบของบ้านและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านในภาคกลาง แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ บ้านทรงไทย (นอ.สมภพ ภิรมย์ 2512: 33) เป็นบ้านชั้นเดียวอาศัยดินสูงแบบบ้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฝาบ้านทำด้วยไม้ หลังคาทรงสูงรูปสามเหลี่ยมมุงด้วยจาก แฝก ใบตาล หรือ กระเบื้อง ดินเผา ไม่มีเพดานหรือฝ้ากันความร้อนจากหลังคา บันไดโบราณมีราวบันได และชักเก็บได้เวลากลางคืนเป็นการป้องกันขมขยและสัตว์เลื้อยคลาน ขนาดของบ้านจะมีประมาณ 3-5 ห้อง และมีนอกชานซึ่งเป็นคันทับหลังคาใช้ประโยชน์หลายอย่าง ริมชานมีลูกกรงกันครวรอบ ครวจะอยู่ด้านหลังของตัวบ้าน แบบที่สองบ้านใต้ถุนสูงขนาดใหญ่ มักเป็นบ้านของ

ผู้มีฐานะดี หลังคาแบบจั่วมุงด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี ฝาบ้านเป็นไม้กระดาน พื้นบ้านเป็นไม้
 บันไดปรังไม่มีราว หน้าต่างเดี่ยว ภายนอกบ้านประกอบด้วยห้องนอน 1 ห้อง ซึ่งปิดประตู
 อยู่ตลอดเวลา กับห้องโรงประดับด้วยเครื่องตกแต่งบ้านและใช้เป็นที่รับแขกและพักผ่อน คราวอยู่
 หลังบ้าน บ้านแบบที่สามเป็นบ้านอาศัยคนสูงขนาดเล็กของผู้มีฐานะปานกลาง หลังคาแบบจั่ว
 มุงด้วยสังกะสี ฝาบ้านเป็นไม้กระดาน หน้าต่างเดี่ยว บันไดปรังไม่มีราว มีบันไดเพียงบันได
 เดี่ยวอยู่ด้านหน้า มีครัวขนาดเล็กอยู่ด้านหลัง และบ้านชั้นเดียว เป็นบ้านของผู้มีฐานะยากจน
 ใช้วัสดุที่ผิวดำกุก หลังคาบ้านเป็นแบบจั่วมุงด้วยจาก ผนังหน้าต่าง บริเวณพื้นนอนกันเป็นห้อง
 อยู่มุมหนึ่งของบ้าน คราวอยู่ด้านหลัง ตรงกลางเป็นที่เส่งใช้สำหรับรับแขกและพักผ่อน

การตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภูมิประเทศภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบแคบ ๆ เขງภูเขา
 และที่ราบระหว่างภูเขา ภัยทางตะวันออกของภาคเป็นที่ราบลาดสูงภาคกลาง ทางตะวันตกเป็นที่
 ที่ค่อนข้างสูงและเป็นภูเขา แม่น้ำมีต้นกำเนิดมาจากภูเขาสูงทางตะวันตกไหลบ่าสู่ที่ราบทาง
 ตะวันออกและลงสู่ทะเลทางด้านใต้ เช่น แควน้อยแควใหญ่รวมกันเป็นแม่น้ำแม่กลองไหลจาก
 จังหวัดกาญจนบุรีผ่านจังหวัดราชบุรีลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากนี้ยังมีที่ราบลุ่ม
 แม่น้ำระหว่างภูเขา ที่ราบแคบ ๆ ระหว่างภูเขา และที่ราบชายฝั่งทะเล ทำให้เกิดรูปแบบ
 การตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคนี้คือ มีการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายมากที่สุดบริเวณที่เป็นแอ่งที่ราบแคบ ๆ
 ระหว่างภูเขา หรือมีการกระจายแบบโคกเดี่ยวในพื้นที่การเกษตรกรรมของคน มีการตั้งถิ่นฐาน
 แบบรวมกลุ่ม ในบริเวณที่ราบบริเวณกว้างที่อยู่ระหว่างภูเขา ที่ราบลุ่มแม่น้ำ ส่วนการตั้งถิ่นฐาน
 ตามแนวเส้นทางคมนาคมโดยเฉพาะบริเวณริมถนนที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ การตั้งถิ่นฐาน
 บริเวณด้านหน้าโรงงานเหล่านั้นจะค่อนข้างหนาแน่น

รูปแบบของบ้านและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียวอาศัยคนสูงบริบทที่
 อยากรีบร้อยเพื่อใช้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น เป็นคอกสัตว์ ไร่ ครัว ในเวลากลางคืน
 หรือใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ หมู เป็ด ไก่ ใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือทางการเกษตร ใช้เป็นที่พักผ่อนใน
 เวลากลางวัน นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่ทำงานว่างนอกเหนือจากการเกษตร เช่น จักสาน ทอผ้า
 ทอเสื่อ เป็นต้น บ้านทางภาคนี้มีบันไดปรังไม่มีราวอยู่หน้าบ้านติดกับชานบ้าน ต่อจากชานจะ
 เป็นระเบียงซึ่งเป็นที่รับแขก บางบ้านจะมีห้องโรงอยู่ระหว่างห้องนอนซึ่งใช้เป็นที่เก็บของต่าง ๆ
 เช่น เสื้อผ้า กระจัง แก้ว อี จักสานทางศาสนา ความแตกต่างของรูปแบบบ้านจะแตกต่างกัน
 ตรงขนาดของบ้าน ซึ่งอาจจะเล็กใหญ่กว่ากันขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว
 นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในบ้านด้วย วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้านนั้น สำหรับพื้นบ้านอาจ
 เป็นไม้เนื้อแข็งแผ่นกว้าง หากไม้ท่อน ส่วนหลังคาจั่วมุงด้วยกระเบื้อง สังกะสี วัสดุจาก
 แผก ฝาบ้านอาจเป็นไม้เนื้อแข็ง สังกะสี จาก แผก รั้วบ้านนั้นอาจจะ เป็นไม้รวกขัดตะ

หรือใช้วิธีปลูกต้นไม้ประเภท มะขามเทศ กระจิน ชะอม ให้อยู่ในแนวติดกันแน่นใช้เป็นที่บังแดด
ปัจจุบันแนวนี้มาจากการตั้งถิ่นฐานของชาวไร่ ไร่โดยเฉพาะชาวไร่ฉะเชิงเทราจะปลูกบ้านทรงตึกชั้นเดียว
ติดกันมากขึ้นเรื่อย เปลี่ยนแปลงมาจากบ้านไม้ชั้นเดียวติดกันที่เคยอยู่เดิม เมื่อฐานะทางเศรษฐกิจ
ดีขึ้นจึงมีการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้นตามไปด้วย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน

นักภูมิศาสตร์หลายท่าน ได้อธิบายถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานไว้ดังนี้คือ
เทรวาร์ธา (GLENN T. TREWARTHA 1969: 77-78) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มี
อิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานไว้ 3 ประการที่สำคัญคือ

1. ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ (NATURAL FACTORS) ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ อากาศ ดิน แร่ธาตุ แหล่งน้ำ เป็นต้น
2. ปัจจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรม (CULTURAL FACTORS) ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา เป็นต้น
3. ปัจจัยเกี่ยวกับประชากร (DEMOGRAPHIC FACTORS) ได้แก่ ความแตกต่างของประชากรเกี่ยวกับ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น เป็นต้น

คลาร์ค (JOHN I. CLARKE 1972: 13) กล่าวถึง สิ่งที่มีอิทธิพลเกี่ยวกับการกระจายของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน คือ อิทธิพลจากธรรมชาติ กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ประวัติความเป็นมาของประชากร และอิทธิพลทางสังคม เป็นต้น

โรบินสัน (H. ROBINSON 1972: 439) ได้อธิบายการเลือกบริเวณการตั้งถิ่นฐานของประชากรในแต่ละบริเวณว่าขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน ซึ่งพอสรุปปัจจัยสำคัญได้ดังนี้คือ

1. แหล่งน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค (WATER SUPPLIES)
2. ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร (FARMING LAND)
3. ความปลอดภัยจากการรุกราน (DEFENCE POSSIBILITIES)
4. ที่ดินแห้งปราศจากน้ำท่วม (DRY LAND)
5. แหล่งกำบังภัยธรรมชาติ (SHELTER)

จากอิทธิพลต่าง ๆ ที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานตามที่ได้อธิบายหลายท่านด้วยกันนี้ มีเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป แต่ที่พอจะกล่าวได้ว่าอิทธิพลที่สำคัญ คือ อิทธิพลทางสภาพธรรมชาติ

หรือสภาพทางกายภาพ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจเริ่มส่วนใหญ่ จะประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ห้องฟุ้งฟากอาศัยสภาพทางธรรมชาติ และมีอิทธิพลอื่น ๆ คือ อิทธิพลด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อิทธิพลด้านสังคมและวัฒนธรรม สนับสนุนร่วมกัน โดยอิทธิพลทางสภาพธรรมชาติ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยในการกำหนดการคัดเลือกทำเลที่ตั้งของที่อยู่อาศัย แต่อิทธิพลทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของประชากรในอดีต และส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานที่การกระจายระห่างปัจจุบัน

โดยทั่วไปการตั้งถิ่นฐานแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การตั้งถิ่นฐานในชนบท กับ การตั้งถิ่นฐานในเมือง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานทั้ง 2 แบบนี้จะมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะเกี่ยวกับจำนวนประชากร โครงสร้างของการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบ บทบาทหน้าที่ การขยายตัว ตลอดจนปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ

1. การตั้งถิ่นฐานในชนบท (RURAL SETTLEMENT)

คำว่า "ชนบท" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง บ้านนอกซึ่งเป็นเขตแดนที่พ้นจากตัวเมืองออกไป ทั้งนี้การตั้งถิ่นฐานในชนบท คือ การตั้งถิ่นฐานของประชากรที่อยู่นอกเมือง โดยอยู่ตามสวน ป่า ไร่ นา เป็นต้น

2. การตั้งถิ่นฐานในเมือง (URBAN SETTLEMENT)

คำว่า "เมือง" อาจมีความหมายแตกต่างกันหลายอย่างทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการนำไปใช้ประโยชน์ในแต่ละสาขาวิชา เช่น คำว่า "เมือง" ในความหมายทางด้านรัฐศาสตร์ (สุพิศรา สุภาพ 2515: 144) หมายถึงขอบเขตการปกครองควบคุมตามกฎหมาย ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการวางนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาและแก้ปัญหาต่าง ๆ "เมือง" ในความหมายทางด้านสังคมวิทยา กล่าวว่า เป็นที่ที่มีคนอยู่หนาแน่นขึ้นที่จำนวนหนึ่ง โดยต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางด้านเศรษฐกิจ มีการปกครอง มีระบบสาธารณูปโภค ตลอดจนมีการประกอบศาสนกิจ เป็นต้น คือบริเวณที่มีคนตั้งถิ่นฐานรวมกันอยู่อย่างหนาแน่นและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีเส เกษตรกรรมแต่เป็นการประกอบอาชีพเกี่ยวกับอุตสาหกรรม การค้าและบริการ

ความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมือง อาจใช้เกณฑ์การพิจารณาในด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ลักษณะทางธรรมชาติ ได้แก่ ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม ชนบทจะมีลักษณะเป็นธรรมชาติ ส่วนเมืองจะเป็นบริเวณที่มนุษย์สร้างขึ้นแทบทั้งสิ้น
2. ลักษณะทางประชากร เช่น จำนวนประชากร เมืองจะมีประชากรอยู่รวมกันเกินกว่า 2,500 คน มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่มากกว่า 10,000 คนต่อตารางกิโลเมตร (กรรณิการ์ อักษรกุล 2520: 4) มีอัตราการเกิด การตาย การย้ายถิ่น ค่า

ส่วนานชนบทจะมีลักษณะทางประชากรตรงกันข้ามกับข้างต้นนี้

3. ลักษณะการศึกษา ในเขตชนบทส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาเท่านั้น ส่วนานเมืองประชากรส่วนใหญ่ก็มีฐานะเศรษฐกิจดี และได้รับการศึกษาสูงกว่า การศึกษามากดบังคับ

4. สภาพทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การประกอบอาชีพ อาชีพในชนบทคือเกษตรกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมขั้นต้น (PRIMARY) ส่วนานเมืองอาชีพส่วนใหญ่สลับซับซ้อน เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจขั้นที่สอง (SECONDARY) คืออุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งแปรสภาพวัตถุดิบ เป็นวัตถุสำเร็จรูป รวมทั้งมีกิจกรรมขั้นที่สาม (TERTIARY) คือการบริการต่าง ๆ และคนเมืองจะมีรายได้สูงกว่าคนในชนบท

5. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ลักษณะทางสังคม ในชนบทเป็นสังคมที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประชากรมีความคล้ายคลึงกัน (HOMOGENEOUS) ส่วนานเมืองประชากรมีลักษณะแตกต่างกัน (HETEROGENEOUS) การบริการสังคม ในชนบทเป็นการบริการทางด้านปัจจัยสี่เป็นหลัก ส่วนานเมืองมีบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายหลายชนิดหลายราคาและหลายคุณภาพ ลักษณะครอบครัวชนบทเป็นแบบครอบครัวขยาย (EXTENDED FAMILY) ในเมืองเป็นครอบครัวเล็กหรือครอบครัวเดี่ยว (NUCLEAR FAMILY) การติดต่อสื่อสารในชนบทเป็นแบบปากต่อปาก (FACE TO FACE) ส่วนานเมืองมีหลายวิธีการ

2.4 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในชนบท

การตั้งถิ่นฐานในระยะเริ่มแรกจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางธรรมชาติและไม่ได้มีการวางแผนสำหรับการขยายตัวในอนาคตมาก่อน ดังนั้นบริเวณที่เป็นชนบทและเป็นเมืองในปัจจุบันเมื่อมีการขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว หากให้มีการวางแผนในพื้นที่บริเวณนั้น ๆ หากได้ยาก หรือไม่สามารถทำได้ ผลที่ตามมาคือปัญหาต่าง ๆ เช่น ความไม่เป็นระเบียบของที่อยู่อาศัย ความแออัด การจราจรคับคั่ง ตลอดจนปัญหามลพิษต่าง ๆ ปัจจุบันจึงได้มีการวางแผนการใช้ที่ดินทั้งในชนบทและในเมือง โดยในชนบทจะเน้นการวางแผนการใช้ที่ดินทางการเกษตร เพื่อให้การใช้ที่ดินได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจเต็มที่ ดังนั้นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในชนบทจึงสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. การตั้งถิ่นฐานที่ผ่านการวางแผนอย่างเป็นระบบ เป็นการตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่ของโลก ประกอบด้วยรูปแบบที่แตกต่างกันคือ

1) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุก (CLUSTERED SETTLEMENT) การตั้งถิ่นฐาน

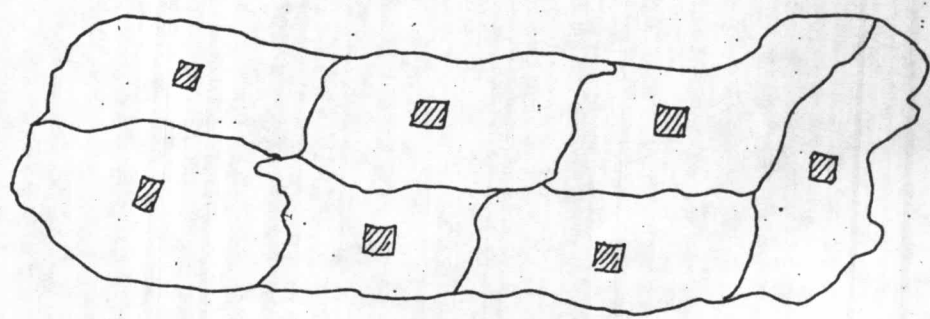
แบบนี้จะมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางธรรมชาติหรือปัจจัยทางกายภาพ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำ แหล่งแร่ธาตุพบเขา บริเวณแยกของถนน บริเวณคွ้งน้ำและบริเวณที่แม่น้ำบรรจบกัน เป็นต้น ในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานริศยเริ่มอยู่เป็นกลุ่มห่างกัน ในระยะหลังจากจำนวนคนเพิ่มมากขึ้น กลุ่มบ้านขนาดเล็กขยายใหญ่ขึ้นเป็นหมู่บ้าน ทั้งนี้ยอมขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการสร้างหมู่บ้านด้วย เพราะหมู่บ้านที่ตั้งมานานแล้วขนาดของหมู่บ้านมักมีขนาดใหญ่ เนื่องจากการเพิ่มของประชากร มีหลายช่วงอายุคนในหมู่บ้านนั่นเอง การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มนี้เป็นการตั้งถิ่นฐานของชนบทที่ประกอบอาชีพการเกษตร ไรศยพื้นที่การเกษตรจะอยู่บริเวณรอบหมู่บ้าน ส่วนการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ หมู วัว จะเลี้ยงในบริเวณบ้านหรือบริเวณใกล้บ้าน บางครั้งเรียกรวม ๆ ว่าหมู่บ้านการเกษตร (FARM VILLAGE) การตั้งถิ่นฐานประเภทนี้มักพบบริเวณที่ราบภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะหมู่บ้านที่คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา

2) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (DISPERSED OR SCATTERED SETTLEMENT) เป็นการตั้งถิ่นฐานที่บ้านเรือน ทุ่งฉาง คอกสัตว์ โรงเก็บเครื่องมือต่าง ๆ ของเกษตรกรตั้งอยู่ในพื้นที่การเกษตรของตนเอง หรืออาจเรียกว่าการกระจายในลักษณะโดดเดี่ยว (ISOLATED SETTLEMENT) ความห่างของบ้านเรือนขึ้นอยู่กับขนาดของที่ดินแต่ละครอบครัว การตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะมีศูนย์กลางร่วมกัน เช่น วัด ตลาด โรงเรียน สถานีอนามัย ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายนี้จะพบในชนบทของประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ตอนเหนือของประเทศสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร เนเธอร์แลนด์ เป็นต้น สำหรับประเทศไทยการตั้งถิ่นฐานประเภทนี้จะปรากฏในบริเวณที่เกษตรกรประกอบอาชีพเกี่ยวกับการทำไร่ เช่น ไร่มันสำปะหลัง ไร่อ้อย ไร่สับปะรด รวมทั้งพวกที่ทำสวนผลไม้โดยจะกระจายอยู่ไม่ไกลกันนักในพื้นที่สวนของแต่ละครอบครัว แนวเขตของสวนจะมีคูลงกัน

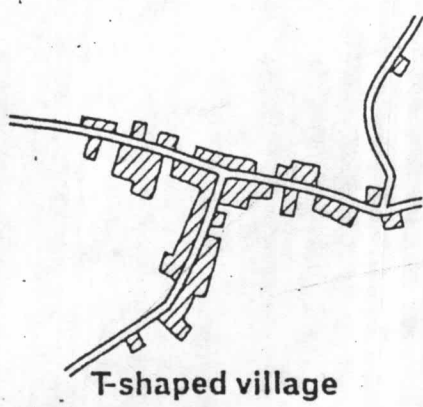
การตั้งถิ่นฐานแบบนี้มักจะส่งผลทางค้ำานเศรษฐกิจสูง เพราะเกษตรกรมีที่อยู่อาศัยในพื้นที่การเกษตรของตน จึงไม่เสียเวลาในการเดินทางไกลระหว่างพื้นที่เกษตรกับบ้าน ดังนั้นจึงมีเวลาในการดูแลผลผลิตได้เต็มที่ มีเวลาศึกษารับปรุง แก้ไขข้อบกพร่องหรือขยายกิจการให้ก้าวหน้า จะเห็นว่าเกษตรกรเหล่านี้มักจะใช้เทคโนโลยีใหม่ช่วย และทำการเกษตรตลอดปี เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุดต่อเนื่องที่เรียกกันว่า การเกษตรแบบเข้ม (INTENSIVE FARMING) บางบริเวณอาจจะใช้วิธีการทำฟาร์มผสม (MIXED FARMING) คืออาชีพที่ทั้งเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์

3) การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (RANDOM SETTLEMENT) เป็นการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่การเกษตรที่มีลักษณะเป็นกลุ่มและกระจายแบบโดดเดี่ยวสลับกัน โดยกาตั้งถิ่นฐานครั้งแรก

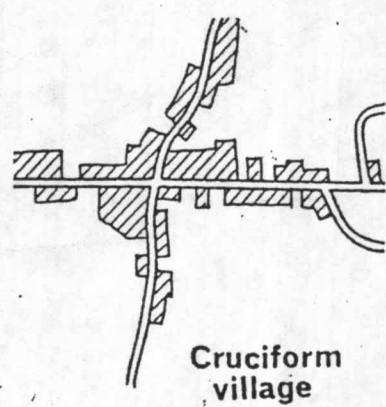
รูปที่ 2.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในชนบท

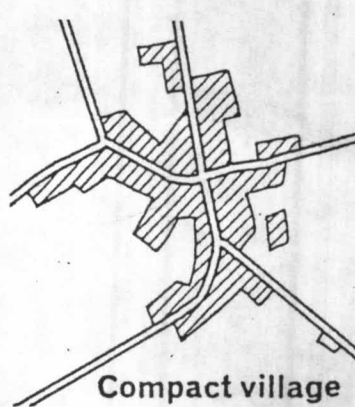
แสดงการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย

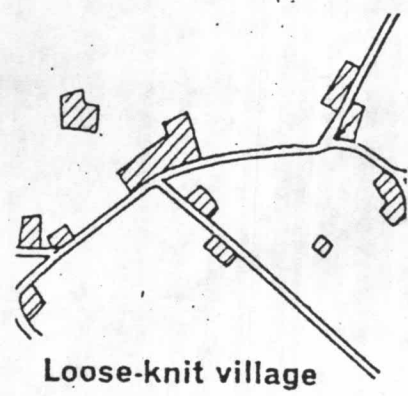
T-shaped village

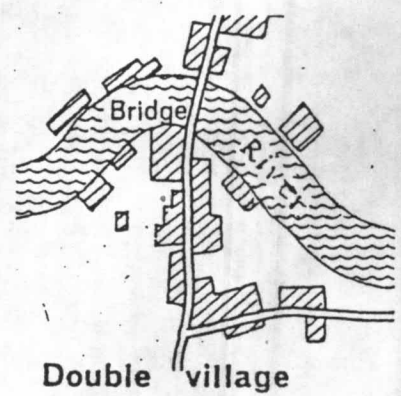
Cruciform village

Compact village

Loose-knit village

Double village

แสดงการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนหลายสาย

จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นก็มีการขยายพื้นที่การเกษตร และขยายการตั้งถิ่นฐาน ในขณะเดียวกันมีบางบ้านต้องการความเป็นอิสระกับต้องการที่จะไปสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่ของตนเอง เพื่อจะได้ดูแลรักษาได้เต็มที่ จึงปรากฏว่ามีการตั้งถิ่นฐานกระจัดออกไปจากหมู่บ้าน หรืออาจเป็นเพราะเหตุผลอื่น ๆ ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะพบในชุมชนเกษตรของไทยเช่นกัน เช่น ชุมชนการเกษตรอำเภอเข็ญรีใหญ่จังหวัดนครศรีธรรมราช (ประยงค์ เรืองโรจน์ 2516) มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกลุ่ม และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเกษตรนี้จำนวนครัวเรือนตามความยาวของลำน้ำจะเพิ่มมากขึ้นโดยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ส่วนบริเวณกลางทุ่งนาจะมีลักษณะคงเดิมหรือลดลง ทั้งนี้เนื่องจากแม่น้ำลำคลองได้เพิ่มความสำคัญในเรื่องการคมนาคม นอกจากนี้แม่น้ำยังเป็นที่เหมาะสมในด้านเกษตรกรรม การอุปโภค การบริโภค

4) การตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม (LINEAR SETTLEMENT) การตั้งถิ่นฐานประเภทนี้จะปรากฏในบริเวณที่ราบเป็นส่วนใหญ่ไม่ค่อยพบในบริเวณที่สูง ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวก โดยอาจจะตั้งอยู่เป็นกลุ่มติดต่อกันในเขตที่เป็นชุมชนการค้าหรือทางแยกของเส้นทางคมนาคม ส่วนบริเวณที่อยู่ไกลออกไปอาจจะมีการตั้งบ้านเรือนห่างกัน สำหรับพื้นที่การเกษตรจะอยู่บริเวณด้านหลังของที่อยู่อาศัย เส้นทางคมนาคมที่ส่งเสริมให้มีการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ถนน ตามแนวยาวของหุบเขา แคว ฯ และบริเวณแนวของน้ำพุ เป็นต้น

4.1) แม่น้ำ การตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่เป็นต้นดินธรรมชาติ (NATURAL LEVEL) ที่น้ำท่วมไม่ถึง หรือบริเวณที่ราบขั้นบันได ส่วนมากเป็นการตั้งถิ่นฐานระยะแรก ๆ ของโลก เมืองหลวงหรือเมืองต่าง ๆ มักจะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะแม่น้ำมีปัจจัยหลายอย่างที่ดีงดูคาให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน ดังที่ แฟร์ไชล์ กล่าวไว้ว่า (JOHNSON E. FAIRCHILD 1964)

แม่น้ำมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เพราะเป็นแหล่งน้ำจืดอันสำคัญที่ส่งเสริมให้มีอาหาร การคมนาคม สันทนาการ เมืองต่าง ๆ มักจะตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำ ภูเขาแม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับบริเวณอื่นได้สะดวก แหล่งอารยธรรมต่าง ๆ ของโลกก็ได้พัฒนาจากบริเวณลุ่มน้ำ เช่น แม่น้ำไทกริส ยูเฟรติส แม่น้ำสินธุ แม่น้ำฮวงโห นอกจากนี้แม่น้ำยังช่วยในการเผยแพร่วัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วประเทศรอบนอกอีกด้วย

ความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ จะมีความแตกต่างกันโดยบริเวณที่ราบลุ่มน้ำคอนล่างซึ่งเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง ที่ราบดินคอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ จะเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นมากกว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำคอนบน เอมเบลอร์ (OTIS WORTH JR. TEMPLER) ได้ศึกษาลุ่มแม่น้ำเนอซ (NUECES) รัฐเท็กซัส สหรัฐอเมริกา (TEMPLER, OTIS WORTH JR. 1969: 754-B) พบว่าความหนาแน่นการตั้งถิ่นฐานของประชากรจะหนาแน่นบริเวณที่ราบลุ่มน้ำคอนล่าง (LOWER BASIN) และความหนาแน่นจะค่อยๆ ลดลงเมื่อขึ้นไปทางลุ่มน้ำคอนบน (UPPERBASIN) ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับสภาพน้ำในลำน้ำ เนื่องจากคอนต้นของลุ่มน้ำจะมีน้ำเฉพาะบางฤดู (INTERMITTENT STREAM) ส่วนบริเวณใกล้ปากแม่น้ำจะมีน้ำตลอดปี ซึ่งตรงกับการศึกษาความสัมพันธ์ของลำน้ำกับการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดนครนายก (วิชัย เทียนน้อย 2518: 51-53) ที่ว่าการตั้งถิ่นฐานของประชากรในชนบทมีความสัมพันธ์กับลำน้ำทุกลำกับ การตั้งถิ่นฐานจะรวมกันเป็นหมู่บ้าน และหมู่บ้านจะกระจายอยู่ตามลำน้ำทุกลำกับ โดยทุกหมู่บ้านจะอยู่ไม่ไกลกัน ลำน้ำที่มีน้ำตลอดปี (PERMANENT STREAM) จะมีหมู่บ้านตั้งอยู่มากกว่าลำน้ำที่มีน้ำบางฤดู นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐานของประชากรจะหนาแน่นมากยิ่งขึ้นเมื่อลำน้ำของลำน้ำเพิ่มขึ้น และความหนาแน่นลดลงเมื่อความลาดเอียงของพื้นที่เพิ่มขึ้น

4.2) ลำคลอง (CANAL) เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์โดยขุดเพื่อเชื่อมระหว่างแม่น้ำกับแม่น้ำ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นแนวตรงและอยู่ในบริเวณที่ราบ เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำจืด การคมนาคมขนส่ง การเกษตร การอุปโภคและบริโภค ดังนั้นจึงเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือน หรือเป็นที่ตั้งของเมืองต่าง ๆ เช่น การตั้งถิ่นฐานตามแนวชายบริเวณลำคลองในประเทศเนเธอร์แลนด์ซึ่งเป็นประเทศที่ฝืนน้ำน้อย ดังนั้นจึงขยายพื้นที่โดยหาวิธีการปรับบริเวณชายฝั่งทะเลให้เป็นดินแดนที่สมบูรณ์ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยหาวิธีการสร้างเขื่อนนทะเลแล้วสูบน้ำทะเลออก ประกอบกับเทคโนโลยีอื่นช่วย ภายหลังจากที่กันเขื่อนแล้วได้มีการขุดคลอง สร้างถนน เพื่อให้ดินแดนเหล่านี้เป็นบริเวณที่เข้าประโยชน์ด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ โดยเฉพาะการปลูกพืช ส่วนบริเวณคลองและถนนใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เป็นแนวชายฝั่งคั่นคลองคั่นคลองคั่นคลองและถนน สำหรับประเทศไทยคลองที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นตลอดแนวสองฝั่งคลอง ได้แก่ คลองแสนแสบ คลองรังสิต คลองเจ็ดยุ้ง คลองเจ้าพระยา คลองคางเคียนสะควาก เป็นต้น

4.3) ถนน เส้นทางคมนาคมทางบกไม่ว่าจะเป็นรถยนต์หรือรถไฟเป็นเส้นทางที่เกิดขึ้นระยะหลังที่คงอยู่ทำให้การอพยพจากพื้นที่บริเวณภายในที่เป็นแหล่งเกษตรกรรมมาที่

ออกมาตั้งถิ่นฐานบริเวณสองฝั่งของถนน ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็วกว่าทางน้ำ จากการที่ถนนเป็นปัจจัยจึงดูให้มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ว่าจะเห็นว่าบางบริเวณกลายเป็นชุมชนใหญ่หรือเป็นเมืองเกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม นอกจากนี้ยังปรากฏว่าราคาที่ดินบริเวณใกล้ถนนจะสูงกว่าที่ดินที่อยู่ไกลจากถนนออกนอกด้วย

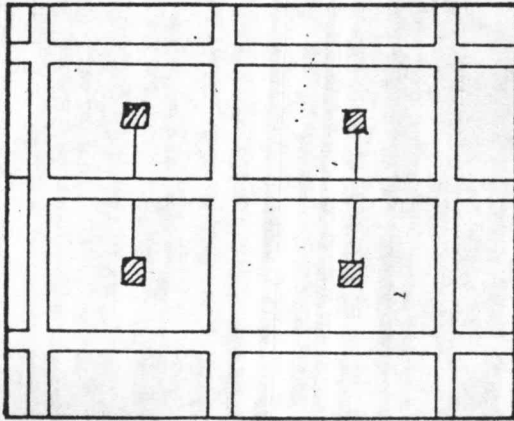
2. การตั้งถิ่นฐานที่มีการวางแผน เป็นการตั้งถิ่นฐานที่ได้มีการวางแผนล่วงหน้า เพื่อให้การอาศัยที่ดินเป็นไปอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากที่สุด นอกจากนี้ อาจพบว่าการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยอาจอยู่ในรูปแบบเดียวกัน การตั้งถิ่นฐานประเภทนี้มักเป็นการตั้งถิ่นฐานของโครงการต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลหรือเอกชนที่ดำเนินการโดยมีจุดประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น โครงการนิคมสร้างตนเองเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร โครงการของเขื่อนต่าง ๆ โครงการนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น ในการตั้งถิ่นฐานที่มีการวางแผนนี้อาจมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของโครงการนั้น ๆ

1) การตั้งถิ่นฐานกลางพื้นที่การเกษตร เป็นหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยเกษตรกรจะสร้างบ้านเรือน คอกสัตว์ ทุ่ง ฝาย อยู่กลางพื้นที่ที่อยู่ริจากถนน และความห่างของบ้านเรือนแต่ละหลังจะขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่การเกษตรของครอบครัวนั้น ๆ หมู่บ้านเหล่านี้จะมีศูนย์รวมของหมู่บ้านที่เป็นสถานที่ให้บริการ โดยจะอยู่รวมกลุ่มกันบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ได้แก่ ตลาด โรงเรียน วัด สถานือนามัย เป็นต้น ตัวอย่างการตั้งถิ่นฐานแบบนี้ เช่น พื้นที่การเกษตรในชนบทของสหรัฐอเมริกา หมู่บ้านสหกรณ์การเกษตรทุบกระพง อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

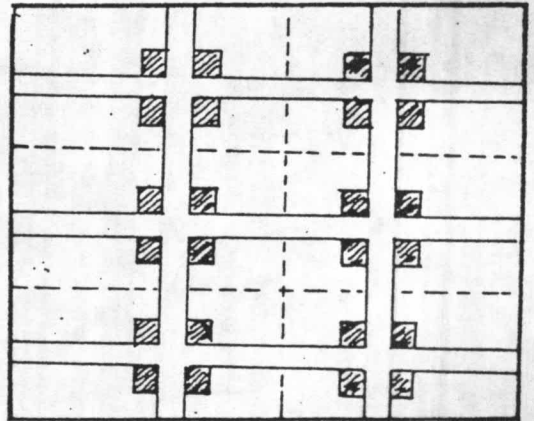
2) การตั้งถิ่นฐานบริเวณสี่แยกเส้นทางคมนาคม เป็นบริเวณที่บ้านเรือนของเกษตรกรตั้งอยู่ริมพื้นที่การเกษตรบริเวณที่เป็นสี่แยกเส้นทางคมนาคมตัดกันเป็นมุมฉาก การตั้งถิ่นฐานประเภทนี้ ทำให้เกษตรกรบริเวณที่อยู่สี่แยกถนนตัดกันมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด และการบริการสาธารณูปโภคที่รัฐจัดไว้จะเป็นไปได้สะดวกขึ้น เช่น การตั้งถิ่นฐานในเขตรัฐอริซัน รัฐเอคาโรส ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของสหรัฐอเมริกา

3) การตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางคมนาคม การตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะเห็นว่าบ้านเรือนจะอยู่สองฝั่งของถนน ส่วนพื้นที่การเกษตรจะอยู่ด้านหลังเป็นแนวยาวลึก เข้าไปภายในโดยทั่วไป การวางแผนใช้ที่ดินนั้นจะแบ่งเป็นแปลง บริเวณด้านซ้ายมีเนื้อที่ยาวเป็นสี่เหลี่ยมของเนื้อที่ด้านกว้าง แต่ขนาดของพื้นที่การเกษตรไม่กำหนดแน่นอน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวางแผนว่าจะใช้ที่ดินหาประโยชน์ในด้านใด

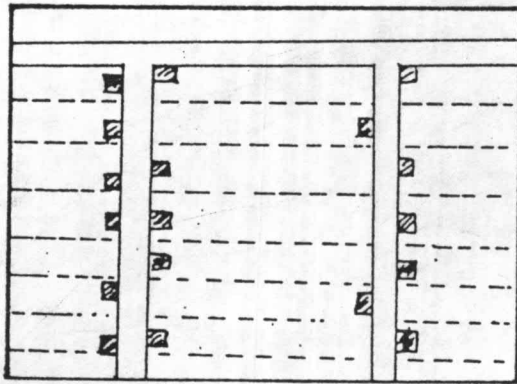
รูปที่ 2.3 การตั้งถิ่นฐานที่มีการวางแผน

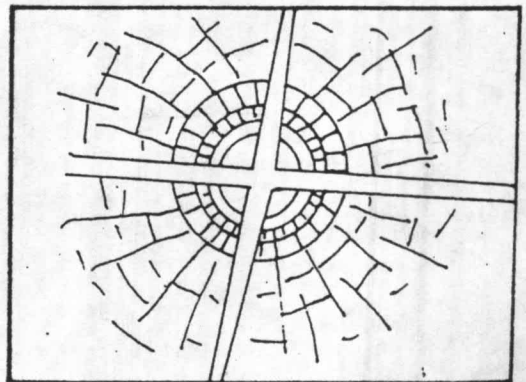
การตั้งถิ่นฐานกลางพื้นที่เกษตร

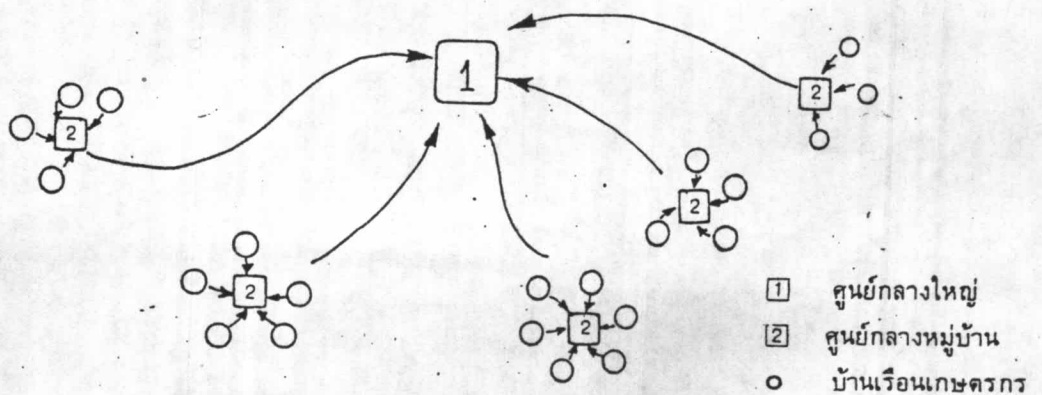
การตั้งถิ่นฐานบริเวณสี่แยกเส้นทางคมนาคม

การตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางคมนาคม

การตั้งถิ่นฐานแบบรูปวงกลม

แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนใหญ่

4) การตั้งถิ่นฐานเป็นรูปร่างกลม (ROUND SETTLEMENT) เป็นการตั้งถิ่นฐาน ที่จัดให้มีศูนย์กลางของหมู่บ้านเป็นรูปร่างกลมอยู่ตรงกลางพื้นที่ โดยในวงกลมนี้จะประกอบด้วยศูนย์ บริการต่างๆ เช่น โบสถ์ โรงเรียน โรงพยาบาล ตลาด ร้านสหกรณ์ ถัดจากวงกลมออกมา จะเป็นถนนรอบวงกลม ส่วนบ้านเรือนจะสร้างบริเวณริมถนนรอบวงกลม และบ้านหลังที่อยู่อาศัย จะเป็นที่ทำการเกษตร ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะอยู่ในลักษณะรวมกลุ่มรอบศูนย์บริการต่างๆ แต่ได้มีการวางแผนการการใช้ที่ดินที่ละเอียด เช่น หมู่บ้านของเผ่าซูลู (ZULU) ในแอฟริกาใต้ โดยลักษณะที่อยู่อาศัยสร้างเป็นกระจุกทรงกลมตั้งเรียงรายล้อมรอบศูนย์กลางของหมู่บ้าน คือ คอกสัตว์ขนาดใหญ่ ที่เรียกว่า คราอาล (KRAAL) นอกจากนี้ยังปรากฏหมู่บ้านรูปร่างกลมในประเทศอิสราเอลเป็นหมู่บ้านสหกรณ์การเกษตรคือ หมู่บ้านนาฮาลาล (NAHALAL) เป็นต้น

5) การตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนใหญ่ (REGIONAL SETTLEMENT) เป็นการตั้งถิ่นฐานที่กำหนดค่าให้ชุมชนใหญ่แห่งหนึ่งให้บริการแก่หมู่บ้านการเกษตรที่อยู่โดยรอบอีกประมาณ 4-8 หมู่บ้าน โดยในหมู่บ้านการเกษตรเหล่านี้จะมีการวางแผนการการใช้ที่ดิน ศูนย์บริการของหมู่บ้าน เช่น วัด โรงเรียน ตลาด เป็นของตนเอง แต่เป็นการบริการขนาดเล็ก และหมู่บ้านเหล่านี้จะรวมกันขึ้นกับชุมชนใหญ่ที่มีการวางแผนอย่างถี่ถ้วนอีกทีหนึ่ง โดยเฉพาะการบริการที่สนับสนุน และสินค้าเฉพาะอย่างขึ้น เช่น วิทยาลัย โรงพยาบาล อุตสาหกรรม ศูนย์การค้า เป็นต้น ดังนั้นเมื่อรวมการตั้งถิ่นฐานทั้งหมดเข้าด้วยกันจึงกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่

2.5 การใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตร (AGRICULTURAL LANDUSE)

การการใช้ที่ดินเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับโดยตรงบนที่ดินนั้น ๆ โดยมนุษย์เป็นผู้กำหนดลักษณะของการใช้ที่ดินว่าเป็นไปในรูปแบบใด เช่น การทำการเกษตร การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนสร้างสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น การการใช้ที่ดินที่ถูกต้องและเหมาะสมนอกจากจะช่วยทำให้ประชากรที่อยู่บนที่ดินนั้นมีสภาพทางเศรษฐกิจมั่นคงดีแล้ว ยังทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่ดีอีกด้วย การตัดสินใจในการใช้ที่ดินมักจะเป็นส่วนหนึ่งของวิวัฒนาการของสังคมของมนุษย์ในสมัยก่อน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมีสาเหตุมาจากการวิวัฒนาการที่ลดน้อย และเป็นผลทำให้เกิดการตัดสินใจแตกต่างกันในการใช้ที่ดินของแต่ละคน ปัจจุบันโลกมีประชากรมากขึ้น มีความซับซ้อนมากขึ้น การการใช้ที่ดินมักจะเป็นการเกิดมาจากการวางแผนการการใช้ที่ดิน (PROCESS OF LANDUSE PLANNING)

โดยทั่วไปการการใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตรในประเทศไทย มีการใช้ที่ดินหลายอย่างในพื้นที่เดียวกันโดยคำนึงถึงสมรรถนะของที่ดินเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับที่ดินที่รับลูกพืชอย่างใดอย่างหนึ่งโดย

เฉพาะเจาะจงจะมีลักษณะของการใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงจากการปลูกพืชทั่ว ๆ ไป อย่างไรก็ตามลักษณะของดินบางอย่างอาจปรับปรุงให้เหมาะสมกับพืชชนิดนั้น ๆ ได้โดยการจัดการด้านการชลประทาน นอกจากนี้การใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตรอาจจะใช้ในรูปแบบของการทำการเกษตรร่วมกัน เช่น การปลูกพืชไร่พืชสวน และการเลี้ยงวัวนม หรือเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่น ๆ บนพื้นที่เดียวกันได้ และบางกรณีอาจจะใช้ที่ดินโดยจัดลำดับการใช้ที่ดิน หรือการใช้ที่ดินร่วมกันหลาย ๆ อย่างในการปลูกพืช เช่น การปลูกหญ้า หรือไม้ผลต่าง ๆ ระหว่างแถวของมะพร้าว เป็นต้น การใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตรในแต่ละอย่างหรือหลายอย่างรวมกัน โดยสรุปจะต้องพิจารณาถึงลักษณะต่าง ๆ ของดิน และสมรรถนะของดินเป็นสำคัญนั่นเอง

2.6 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร

สากล สติชยานันท์ (สากล สติชวิทยานันท์ 2532: 67) ได้สรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ไว้ดังนี้คือ

1. ปัจจัยทางกายภาพ ที่สำคัญได้แก่ ดิน ดินแต่ละชนิดมีความเหมาะสมในการใช้ที่ดินนั่นเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการจัดการที่ดินและข้อจำกัด เนื่องจากลักษณะของดิน ความอุดมสมบูรณ์ของดินและสภาพพื้นที่ พื้นที่ต่างกันเหมาะสำหรับการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกพืชแตกต่างกัน สภาพภูมิอากาศโดยเฉพาะฝนและการกระจายฝน เพราะปริมาณน้ำฝนและระยะเวลาในการตกของฝนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม การเพิ่มจำนวนประชากรทำให้ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การเพิ่มประชากรยังทำให้พื้นที่การเกษตรถูกนำมาใช้ในการขยายตัวเมือง อุตสาหกรรม และอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย
3. ปัจจัยการทำฟาร์ม การทำฟาร์มเป็นลักษณะการเกษตรกรรมน้ำฝน (RAINED AGRICULTURE) และมีลักษณะการขยายเนื้อที่เพื่อการเพาะปลูกมากกว่าการเกษตรแบบเข้มข้น (INTENSIVE FARMING) อีกด้วย จากเหตุผลทั้งสองประการนี้ทำให้การใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกน้ำฝนและผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอนด้วย
4. ปัจจัยด้านการตลาดและราคาสินค้าเกษตร ในอดีตที่ผ่านมาการใช้ที่ดินถูกปล่อยให้เป็นไปอย่างไม่มีแบบแผน ที่ดินถูกใช้ไปตามความต้องการของประชากร ซึ่งมีแรงจูงใจในการใช้ที่ดินปลูกพืชโดยมีราคาของผลผลิตและตลาดเป็นเครื่องกำหนด การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรจึงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

2.7 ทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร

พอน ฐูเนน (VON THUNEN อ้างถึงใน บุญเลิศ สดสุขชาติ 2525: 132-133) ได้เสนอทฤษฎีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร โดยถือว่าเมืองเป็นจุดศูนย์กลางและเขตโดดเดี่ยว (ISOLATED STATE) สภาพแวดล้อมต่าง ๆ รอบเมืองเหมือนกันหมด ท้าย่างไรจึงจะทำการลงทุนประกอบกิจการเกษตรแบบต่าง ๆ ในบริเวณรอบ ๆ เมืองได้ผลดีมีกำไรมากที่สุด เขาได้กำหนดแบบรูปอย่างง่าย ๆ ขึ้นมา โดยมีเมืองเป็นจุดศูนย์กลางจะจัดให้เขตคอกาเกษตรแบบใดเพื่อการค้า (MODEL) นั้นขึ้นอยู่กับข้อตกลงดังต่อไปนี้คือ มีตลาดแห่งเดียวอยู่ที่เมืองอันเป็นศูนย์กลางนี้เท่านั้น เกษตรกรผลิตพืชผลเพื่อมาจำหน่ายในเมือง สภาพภูมิศาสตร์แวดล้อมเหมือนกันตลอดทุกเขต การคมนาคมขนส่งใช้ทางเดียวกันตลอด เกษตรกรผลิตเพื่อการค้าและประชากรในเมืองต้องการบริโภคผลผลิตจากฟาร์ม การเลือกของกิจกรรมที่ผลิตขึ้นอยู่กับตัวแปร 3 ชนิด คือ ราคาสินค้าที่ตลาด จำนวนการลงทุนในแต่ละฤดูกาลและค่าขนส่ง ผลกำไรจากการทำฟาร์มอาจคำนวณได้จากสูตรดังต่อไปนี้

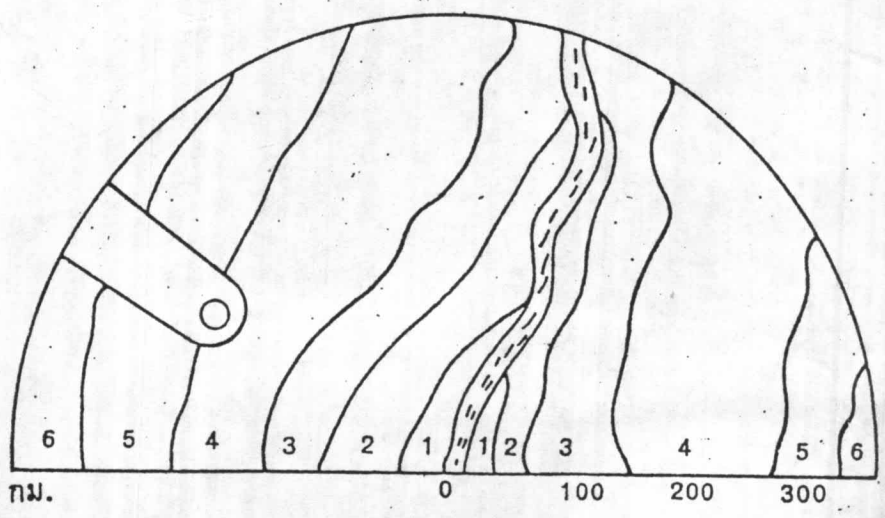
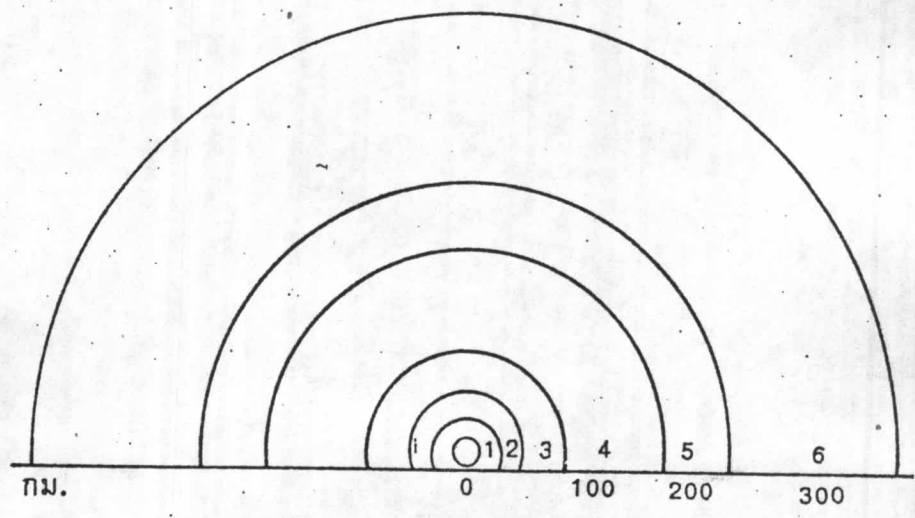
$$P = V - (E + T)$$

กำไร = ราคาขายของผลผลิต - (รายจ่ายในการผลิต + ค่าขนส่ง)

ฐูเนน ได้เหตุผลว่าการใช้ที่ดินทางการเกษตรจะเกิดเป็นรูปร่างวงซ้อนกัน 6 วงรอบ ๆ เมือง ภายในวงแหวนแต่ละวงซึ่งมีรัศมีต่างกันจะมีการใช้ที่ดินต่างกันรอบเมืองโดดเดี่ยว ดังนี้ วนติดกับเมืองมีการปลูกพืชสวน เลี้ยงวัวนม ปลูกฝ้าย ปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ และปลูกพืชไร่ วนถัดจากเมืองจะเป็นพื้นที่ว่างเปล่าซึ่งไม่มีค่าทางเศรษฐกิจ

ฐูเนน สรุปกฎออกมาว่า การใช้ที่ดินคือค่าของที่ดินจะลดน้อยลง เมื่อระยะทางเพิ่มขึ้นจากจุดศูนย์กลาง กำไรอันพึงได้รับจากที่ดินแปลงหนึ่งต้องสูงกว่าต้นทุนอันเป็นปัจจัยควบคุมการใช้ที่ดิน ชาวนาจะไม่ปลูกพืชที่มีต้นทุนสูงกว่ากำไร ที่ดินแปลงไหนจะปลูกอะไรนั้นต้องขึ้นอยู่กับว่าหากำไรที่สูงที่สุดหรือเปล่าหลังจากนั้น ฐูเนน ค่อยๆ เปลี่ยนสภาพที่สมมุติไว้แบบจำลองตอนแรก ทำให้ใกล้เคียงกับความจริงมากขึ้นโดยการเพิ่มเส้นทางคมนาคมเข้ามานั้นแบบจำลอง คือ กำหนดให้ลำน้ำไหลผ่านเมืองนั้น เนื่องจากการขนส่งทางน้ำถูกกว่าการใช้ทางบก ดังนั้น เขตการใช้ที่ดินก็จะเปลี่ยนรูปไปเป็นลักษณะวงรีโค้งไปตามลำน้ำ ต่อมาก็ได้เสนอให้มีศูนย์กลางหลายแห่ง และมีการปลูกพืชผลหลายอย่าง ตลอดจนถึงต้นทุนในการผลิตแตกต่างกันออกไป ฐูเนน ยอมรับว่าคุณภาพของดินก็แตกต่างกันออกไป แต่ก็มีได้กล่าวถึงปัญหาได้อย่างแจ่มแจ้ง (HAGGETT 1972 อ้างถึงใน ฉัตรชัย พงศ์ประมุข 2530 : 153)

รูปที่ 2.4 การใช้ที่ดินตามทฤษฎีของฟอน ธูเนน

- เมือง
- 1 เขตสวนผัก
- 2 เขตป่าปลูก
- 3 เขตพืชแบบเข้มข้น
- 4 เขตพืชแบบผสม
- 5 เขตธัญพืช
- 6 เขตเลี้ยงสัตว์
- เขตเมืองใหม่

2.8 เกษตรผสมผสาน ทางออกในไร่นาของเกษตรกร

แนวความคิดในการพัฒนาเกษตรกร และการเกษตรแบบผสมผสาน ของ ดร.ณรงค์ หุตานุกูร และคณะ (อ้างถึงใน สมพันธ์ เศรษฐกิจ 2531: 78-84) ได้เสนอมาตรการ สำหรับปรับปรุงเสถียรภาพของอาชีพเกษตรกรรวมไว้ 3 ประการ คือ

1. ส่งเสริมการผลิตแบบครบวงจรโดยรัฐและธุรกิจเอกชน คือ ให้นำเกษตรกรผลิตสินค้าตามตลาดและประกันราคาขั้นต่ำ โดยเอกชนซื้อส่งหน้ากับรัฐและรัฐซื้อส่งหน้ากับเกษตรกร
2. ส่งเสริมการผลิตแบบครบวงจรโดยธุรกิจเอกชน คือ ให้นำสหภาพเอกชนผูกขาด การส่งเสริมการผลิตและรับซื้อผลผลิต เป็นรายสินค้าและรายห้องที่
3. ส่งเสริมการเกษตรกรรมแบบผสมผสาน คือ ให้นำเกษตรกรผลิตสินค้าหลายอย่าง ที่สนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร ลดอัตราเสี่ยงภาวะราคา และภัยธรรมชาติ โดยผลิตพืชตนเองมากกว่าขาย

เกษตรผสมผสาน (INTEGRATED FARMING) หมายถึง เกษตรกรรมที่ประกอบด้วย การผลิตทางการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไปบนไร่นาเดียวกัน และกิจกรรมเกษตรเหล่านี้ ต้องสนับสนุนเกื้อกูลกัน ต่างกับ "ไร่นาสวนผสม" ซึ่งกิจกรรมเกษตรแต่ละอย่างไม่จำเป็นต้องเกื้อกูลกันเสมอไป ลักษณะเกษตรผสมผสาน ได้แก่ ทำนาทำสวนเพื่อบริโภคในครัวเรือนแล้ว ค่อยขายส่วนที่เหลือ พืชบ่อคักปลาธรรมชาติในนา (เลี้ยงปลาในนาข้าว) เลี้ยงกระบือเพื่อช่วยไถนา เลี้ยงไก่เลี้ยงหมูไว้ใช้งานเลี้ยงพิเศษหรือกินในครอบครัว ปลุกพืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น เพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ปลุกพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ถั่วเขียว ถั่วเหลือง บอ วลา ไว้ขายอีกด้วย ที่สำคัญคือต้องนำทรัพยากรทั้งหมดที่เกษตรกรมีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะแรงงานในครัวเรือน

เกษตรผสมผสานเหมาะกับการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติของเกษตรกร เป็นเกษตรกรรม ที่ถาวรไม่ทำลายชีวิตและธรรมชาติสอดคล้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของเกษตรกรไทย ที่เน้นการประหยัด พึ่งตนเอง ไม่หลงยึดกับวัตถุสิ่งของ ใช้ทรัพยากรทุกอย่างให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ไม่เน้นการผลิตเพื่อขายแต่จะหาเพื่อพออยู่พอกิน ไม่เป็นหนี้สิน

ข้อดีของเกษตรกรรมแบบผสมผสาน คือ มีหลักประกัน ได้รับความกระทบกระเทือน จากภาวะราคาผลผลิต บังคับการผลิต และภัยธรรมชาติน้อยลง ช่วยนำเกษตรกรใช้ทรัพยากรมี อยู่อย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ ผลิตอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือนได้อย่างเพียงพอมีรายได้ และมีงานทำตลอดปี ในสาขาวิชาทางการเกษตรมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการอนุรักษ์ดินและ

น้ำ คันทุนที่เป็นตัวเงินในการผลิตสินค้าเกษตรต่ำลง แนวทางพัฒนาที่เอิกชนน้อยลง เป็นแนวทางที่หาให้นักส่งเสริมและนักวิจัยต้องพิจารณาการเกษตรของฟาร์มอย่างเป็นระบบ

ส่วนข้อเสียของเกษตรกรรมแบบผสมผสาน คือ กิจกรรมหลายอย่างในฟาร์มมีความแตกต่างกัน มีความแตกต่างของสภาพสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี อาจได้รับการต่อต้านจากบางหน่วยราชการ เชิงวิธีการปฏิบัติยังไม่ได้รับการพัฒนา ต้องการบริการสินเชื่อ และการสนับสนุนด้านอื่น ๆ จากรัฐเพิ่มขึ้น มีปัญหาการขายผลผลิต เพราะผลิตคนละ เล็กเล็ น้อย เป็นแนวโน้มในไทยระยะแรกจะขัดข้องบ้าง

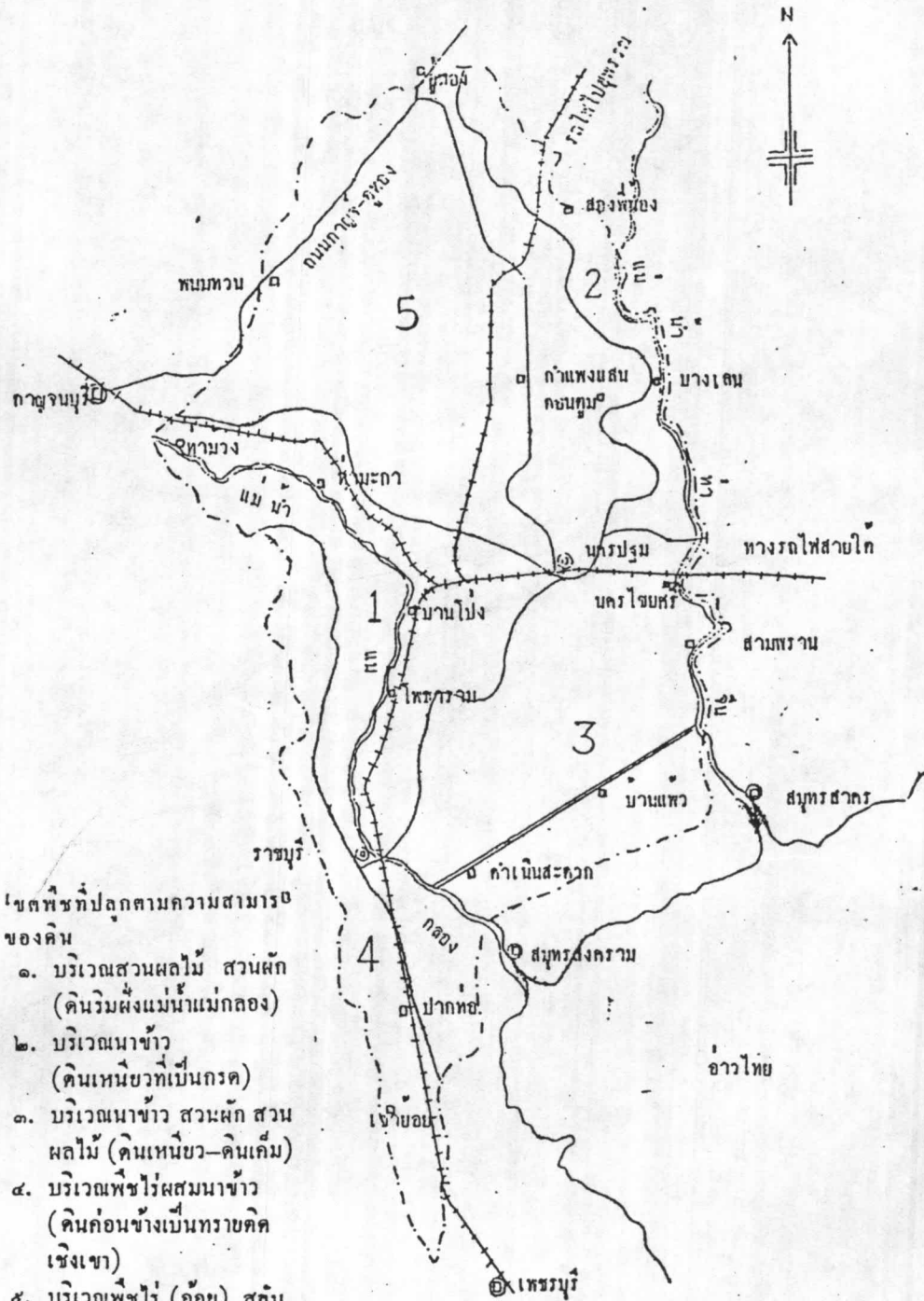
2.9 การสร้างหลักพัฒนาแบบไทยในชนบท (ประเวศ วะสี 2532: 1-119)

เน้นว่าการพัฒนาแบบไทยควรมาจากความมั่นคงของรากฐานของสังคม คือ หมู่บ้าน ซึ่งชุมชนและวัฒนธรรมของชุมชนมีความคงทนอยู่ยาวนาน ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแบบแผนการผลิตเดิมที่เรียกว่าการเกษตรแบบผสมผสาน หรือไร่ นา ป่าผสมหรือพุทธเกษตรกรรม ซึ่งก็คือเกษตรกรรมขนาดย่อยแบบเดิม หรือวนเกษตรซึ่งมีลักษณะการปลูกพืชมากมายจนในที่สุดกลายเป็นป่า และพืชที่ปลูกก็เน้นพืชที่เป็นอาหารสมุนไพรรักษาโรค และค้ำน้ำที่นำไปใช้สอยเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย โดยคำนึงถึงการการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมด้วย เกษตรแบบผสมผสานนี้สามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชาวบ้านได้อย่างน้อยมีกินมีใช้เองก่อนเหลือส่งขาย คือ สามารถพึ่งตนเองได้เป็นสำคัญพึ่งพาทภายนอกน้อยลง เพราะหากทำการเกษตรกรรมเพื่อขายเป็นหลักจะต้องพึ่งพาความต้องการบริโภคและตลาดภายนอก ชาวไร่ชาวนา เกษตรกรเป็นฝ่ายเสียเปรียบตลอดเวลา เพราะจะหากให้เกิดการขยายพึ่งพาทภายนอกต่อเนื่องมากขึ้น ดังนั้นการพัฒนาจะต้องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและระหว่างหมู่บ้าน เชื่อมโยงวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมภายนอกให้สอดคล้องประสานกัน โดยยึดหลักการพึ่งตนเองทั้งโครงสร้างทาง เศรษฐกิจและสังคม เฉพาะตนในระดับที่เหมาะสม

2.10 โครงการศึกษาและวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ธรรมศาสตร์ และ มทสจ (2517) ได้ทำการศึกษาเพื่อโครงการพัฒนาชนบทกลุ่มแม่บ้านแม่กลอง ศึกษาค้นคว้าหาค้นพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชตามความสามารถของดินออกเป็น 5 เขตใหญ่ คือ (ดูแผนที่ 1.4 ประกอบ) เขตที่ 1 บริเวณสวนผลไม้สวนผัก เขตที่ 2 บริเวณนาข้าว เขตที่ 3 บริเวณนาข้าว สวนผัก สวนผลไม้ เขตที่ 4 บริเวณพืชไร่ผสมนาข้าว และเขตที่ 5 บริเวณพืชไร่ ซึ่งจากโครงการนี้ที่ราบลุ่มแม่บ้านแม่กลองตอนล่างจัดอยู่ในบริเวณเขตที่ 3 ซึ่งเป็นบริเวณที่ต่ำส่วนล่างของบริเวณโครงการ มีคลองคาเป็นสะพาน

แผนที่ 2.1 เขตโครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง

- เขตที่จัดทำตามความสามารถ
ของดิน
๑. บริเวณสวนผลไม้ สวนผัก
(ดินริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง)
 ๒. บริเวณนาข้าว
(ดินเหนียวที่เป็นกรด)
 ๓. บริเวณนาข้าว สวนผัก สวน
ผลไม้ (ดินเหนียว-ดินเค็ม)
 ๔. บริเวณพืชไร่ผสมนาข้าว
(ดินค่อนข้างเป็นทรายคิ
เชิงเขา)
 ๕. บริเวณพืชไร่ (อ้อย) สด
กับนาข้าว (ดินร่วน, ดินซุย
ก้ามพวงสน)

อยู่ในเขตนี้มีการเพาะปลูกติดต่อกันตลอดปีและจะมีประชากรอยู่อย่างหนาแน่น บริเวณที่ต่ำตอนนี้จะมีความเหนียวที่อาจมีความเค็มอยู่บ้าง แต่จะมีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างดี มีการยกร่องทำสวนผักและสวนผลไม้และนาข้าว การปลูกพืชติดต่อกันในหลาย ๆ ครั้งในรอบปีหรือการปลูกพืช เหลื่อมฤดูมีอยู่ในบริเวณนี้มาหลายสิบปีแล้ว ในตอนล่างสุดของบริเวณจะมีนาเกลือ นาทุ่ง และ อาชีพทางการประมงอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง

ฤทัย ใจจงรัก (2518) ได้ทำการค้นคว้าเรื่อง เรือยนต์ไทยเดิมและพบว่าหมู่บ้านริมลำน้ำ (RIVER LINEAR VILLAGE) มักมีชื่อขึ้นต้นด้วย "บาง" ซึ่งหมายถึงหมู่บ้าน, ร้านค้าที่ปลูก เรียงรายไปตามแม่น้ำลำคลองหรือใกล้ทะเล ด้านหลังบ้านจะเป็นสวน ถัดสวนออกไปเป็นทุ่งนาหรือไร่ การขยายตัวของหมู่บ้านขยายไปตามแนวลำน้ำทางยาว หมู่บ้านแบบนี้จึงยากต่อการพัฒนาและการปกครอง ศูนย์กลางของหมู่บ้านคือ วัด โดยวัดจะเกิดขึ้นหลังจากชาวบ้านตั้งถิ่นฐานแล้ว หมู่บ้านริมลำน้ำนี้เมื่อมีปริมาณมากขยายตัวใหญ่รวมตัวกันเข้า มีขอบเขตและคันคู จะกลายเป็นเมืองโดยมีลักษณะเป็น "เมืองนอกแคว" คือมีแม่น้ำลำคลองขนาดใหญ่ผ่ากลาง

บันนิตญา เนื่องสิขษาเพียร (2523) ได้ทำการศึกษาพื้นที่ชุมชนเมืองที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูงของจังหวัดราชบุรี และพบว่าชุมชนสุขาภิบาลศรีคอนไผ่ (รวมถึงสุขาภิบาลคำเนิน สะดวก ค.คาทลวงและค.สีหมื่น) เมื่อปี 2510 มีรัศมีอิทธิพลของศูนย์กลางชุมชนในบริเวณแคบ ทั้งนี้เนื่องจากตั้งอยู่ในบริเวณใกล้สุดเขตของจังหวัด ต่อมาเมื่อปี 2520 ศูนย์กลางศรีคอนไผ่ขยายพื้นที่ศูนย์กลางเพิ่มขึ้นเนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวริมคลองคำเนินสะดวก ทาให้รัศมีเขตอิทธิพลในปีนั้นเด่นชัดขึ้น แต่เมื่อเปิดถนนเส้นทางสายธนบุรี-ปากท่อแทนเพชรเกษม รัศมีเขตอิทธิพลนี้ก็แคบลงอีกแต่คาดว่าอิทธิพลแผ่ไปถึงจังหวัดสมุทรสาครและสมุทรสงคราม

คิมลพร ย่อนจาร์ส (2525) ได้ทำการศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดราชบุรี และพบว่าในอำเภอคำเนินสะดวกมีจุดนัดพบที่เป็นศูนย์รวมของผู้ชายและผู้ซื้อผลผลิตทางการเกษตร ลักษณะตลาดน้ำ 3 แห่งคือ ตลาดน้ำปากคลองลัดราชบุรีใกล้ที่ว่าการอำเภอ ตลาดน้ำคลองต้นเข็ม ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากการท่องเที่ยว และ ตลาดน้ำโพหักหรือตลาดน้ำหลักท่าสุดเขตอำเภอดำเนินสะดวก ตลาดน้ำทั้ง 3 แห่งนี้ติดคลองทุกวันตั้งแต่เช้ามีคนจนถึง 11.00 น. ระบายหัวไปแล้วชาวตลาดน้ำมีความสุขกับการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันมานานนับเป็นสิบปี จนเมื่อ ททท. เข้าไปส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้พวก เขาถูกรบกวนจาก เรือหางยาวขนาดใหญ่ที่บรรพพานักท่องเที่ยว

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2525) ได้ทำการศึกษาเพื่อ การปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินจังหวัดสมุทรสงครามและได้สรุปว่าพื้นที่ในจังหวัดสมุทรสงคราม แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ พื้นที่ซึ่งได้รับอิทธิพลน้ำเค็มตลอดปี คือ พื้นที่แก่งถนนบุรีปากท่อ ทั้งหมด และพื้นที่ซึ่งได้รับอิทธิพลน้ำเค็มเป็นครั้งคราว คือพื้นที่สวนมะพร้าวและสวนเคียนที่เหลื่อ อยู่เหนือถนนบุรี - ปากท่อทั้งหมด ในช่วงระยะเวลาที่ปีที่ผ่านมาการใช้ประโยชน์ที่ดินของ จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตอิทธิพลน้ำเค็มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เนื่องจากแรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่สวนมะพร้าวและป่าโกงกาง เปลี่ยนมาเป็นนาทุ่ง มากขึ้นและมีแนวโน้มสูงขึ้นในอนาคต คาดว่าป่าชายเลนซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนจะกลายเป็น พื้นที่รกร้าง นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงยังเกิดจากการรุกของน้ำเค็มที่สืบเนื่องจากภาวะฝนแล้ง ติดต่อกันในปี 2519-2522 ทำให้สวนมะพร้าวและนาข้าวเสียหาย และมีแนวโน้มเปลี่ยนมาทำ นาทุ่ง เช่นเดียวกัน

อาพัน รุ่งวรรณวงศ์ (2526) ทำการศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินพื้นที่ ชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร :กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน พบว่าเขตบางขุนเทียน ซึ่งมีประวัติความเป็นมาและลักษณะกายภาพเป็นแบบชนบทและมีลำคลองมากมายถึง 150 คลอง มีพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบสูงเหมาะแก่การเกษตรกรรม ในปี 2522 มีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรถึง ร้อยละ 95.6 ของพื้นที่ทั้งเขต แต่ปัจจุบัน (ปี 2526) พื้นที่เกษตรกรรมที่ลดลงแห่งหนึ่งของ ประเทศกำลังจะสูญเสียไป เนื่องจากการขยายตัวของเมืองเข้าสู่พื้นที่ชนบท

อุศนา จันทร์หอม (2527) ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบของแหล่งอุตสาหกรรม บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง และพบว่าปัญหาและผลกระทบของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีต่อบริเวณลุ่มน้ำ แม่กลอง คือ ปัญหาด้านกายภาพทำให้การใช้ที่ดินเกษตรลดลง และมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม คือ น้ำเสียเน่าเหม็นน้ำแม่กลอง เป็นผลมาจากการกระจุกตัวของโรงงานอุตสาหกรรมริมฝั่งแม่น้ำ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2528) ได้ทำการศึกษาเศรษฐกิจอำเภอคาเนินสะควกและพบว่าประเด็นที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชนบทอำเภอ คาเนินสะควก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงระบบการเพาะปลูกและชนิดของพืชที่ปลูกอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เรียกได้ว่าเป็นการกระจายผลผลิตไปสู่การผลิตพืชใหม่เพื่อการค้า มากขึ้นแทนการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างแต่ก่อน ซึ่งมีปรากฏให้เห็นได้หลายลักษณะ คือ ลักษณะ แรก เปลี่ยนจากสภาพการทานามาเป็นการทำสวนและทำไร่ อีกลักษณะหนึ่งคือ การกระจายการผลิตชนิดของพืชที่ปลูกในสวนและไร่ เพราะการเพาะปลูกของเกษตรกรอำเภอคาเนินสะควกมี การปรับตัวไวทันต่อความต้องการของตลาด และการปรับตัวนี้มาชงกระทำกันเพียงไม่กี่รายแต่จะ

กระทำพร้อมเพรียงกันเป็นจำนวนมาก

กรมพัฒนาที่ดิน (2529) ได้ทำการศึกษาและจัดวางแผนประธานการอาชีพระยะชนที่คืน ชายทะเลจังหวัดสมุทรสงคราม และสรุปเป็นประเด็นการพัฒนาที่สำคัญในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 5 ได้ว่า ควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในป่าเลนเสื่อมโทรม และพื้นที่ชายฝั่งทะเล การพัฒนาป่าชายเลนให้ประสานกันระหว่างการทำอาชีพระยะชนเพื่อการค้าและการรักษาบริเวณชายฝั่ง และการสร้างทำเทียมเรือขนาดย่อมเพื่ออำนวยความสะดวกในการขนถ่าย สัตว์น้ำ และพัฒนาแหล่งอุตสาหกรรมต่อเนื่อง และในท้ายที่สุดได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ นาข้าวที่เหลืออยู่ในตำบลเพรทนามแดง อำเภอมัทพวา เป็นการอาชีพระยะชนที่คืนในรูปแบบอื่น ที่สัมพันธ์กับโครงการพัฒนาคังกล่าวข้างต้น

กิ่งเพชร สิทหาชวะ (2529) ทำการศึกษาศักยภาพของคลองเพื่อแก้ไขปัญหาทาง ผังเมืองของกรุงเทพมหานคร พบว่า กรุงเทพมหานครซึ่งในอดีตเป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ แบบเมือง มีลักษณะ เป็นสังคม เกษตรและมีคลองเป็นโครงสร้างของเมือง ทำหน้าที่เอนกประสงค์ทั้งในด้าน การตั้งถิ่นฐาน การดำรงชีพ และการคมนาคมขนส่งทั้งในระดับภาค เมือง และ ชุมชน เมื่อได้รับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 สร้างความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญแก่ ประเทศทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะในกรุงรัตนโกสินทร์ การอาชีพที่คืนและ ระบบคมนาคมหันมาผูกพันกับถนนมากขึ้นโดยละ เลຍไม่ให้ความสำคัญแก่พื้นที่คลอง

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2529) ได้ทำการศึกษาเพื่อ การวางแผนพัฒนาและจัดการพื้นที่ชายฝั่งทะเลสำหรับประเทศไทย โดยสรุปว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้น ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลทั้งการทำเกษตรกรรม การอาชีพระยะชนในป่าชายเลน และการทำนาเกลือ สร้างปัญหาต่อระบบนิเวศน์ชายฝั่งทะเลมากน้อยต่างกัน โดยเฉพาะการเกษตรในที่ดอนซึ่งมักใช้ สารเคมีทำให้ตะกอนสารเคมีถูกชะล้างไปทำลายความอุดมสมบูรณ์สัตว์น้ำชายฝั่งทะเล และการ ทำนาเกลือที่มักก่อให้เกิดความแห้งแล้งในพื้นที่ ส่วนป่าชายเลนนั้นหากมีการอาชีพระยะชนอย่าง เหมาะสมและจัดการทดแทนอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดผลดีต่อการประมง การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ทะเลและช่วยสร้างสมดุลระบบนิเวศน์ชายฝั่ง

2.11 สรุปแนวความคิด ทฤษฎี และ โครงการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การโยงใยความสัมพันธ์ของแม่น้ำลำคลองกับชุมชนเกษตรกรรมหรือชุมชนชนบท เป็น การแสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้มีลักษณะการ เป็นชุมชนสังคม เกษตรกรรมโดยชุมชนสังคม เกษตรกรรม

มีลักษณะสังคมที่มีแบบฉบับเฉพาะตัว เป็นลักษณะของกลุ่มคนที่มีการทำเงินชีวิตแบบประมุข มีการ
 ท้าทายกันเพื่อการยังชีพเป็นหลัก ผูกพันอยู่กับครอบครัว และมีการสืบสานต่อจากบรรพบุรุษ
 ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีทำให้เกิดความรักถิ่นฐาน ด้วยลักษณะสังคมเช่นนี้จะมีผลต่อการ
 พัฒนาเปลี่ยนแปลงชุมชนที่ค่อยเป็นค่อยไปและมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

สำหรับแนวคิดเรื่องลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การศึกษารูปแบบชุมชน
 โดยเฉพาะลักษณะการตั้งถิ่นฐานในชุมชนภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เป็นแนวคิดที่แสดง
 ให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และ ลักษณะวิถีชีวิตของชุมชนไทยขึ้นมาอย่างชัดเจนว่า เป็น
 RIVERINE LINEAR SETTLEMENT และต่อเนื่องไปถึงลักษณะการใช้ที่ดินของชุมชนนี้ว่าเป็น
 เกษตรกรรมแบบเร่งรัด คือ การทำสวน โดยได้ข้อสรุปว่า การตั้งถิ่นฐานของชาวสวนจะเป็น
 แบบกระจาย (DISPERSED SETTLEMENT)

และเมื่อศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาและโครงการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แสดง
 ให้เห็นถึงสถานการณ์และประเด็นปัญหาที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม โดย
 ผลของการศึกษาโครงการต่างๆ เหล่านั้น ได้ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตร และระบบ
 นิเวศวิทยา